



## ΔΕΛΤΙΟ

6

Ιούλιος 2023

### Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» -ΙΟΑΦ

#### Εισαγωγικό Σημείωμα

*Η υγεία και η νόσος μέσα από τα χρηστήρια  
ελάσματα της Δωδώνης*  
Ελένη Σκαλιστή

*Η ψυχική πραγματικότητα του ζεύγους*  
Αναστασία Τσαμπαρλή

*Ο ρόλος του συντονιστή στην Ομαδική  
Ανάλυση – Το πλαίσιο*  
Ευτυχία Γιομελά

*Η Ομάδα Μελέτης του ΙΟΑΦ*  
Κατερίνα Μήλιου, Ευτυχία Γιομελά

*Η Ψυχοθεραπεία Χαμηλού Κόστους στο  
ΙΟΑΦ*  
Νίκος Λαμνίδης, Κατερίνα Μήλιου

*Η τοπολογία της βίας του Μπιουνγκ-  
Τσουλ Χαν: Παρουσίαση βιβλίου*  
Κατερίνα Μήλιου

*Εισαγωγικό Σεμινάριο 2023-2024*  
Κώστας Κωνσταντόπουλος

*Πρόταση Βιβλίων*  
Κατερίνα Μήλιου, Λένα Τελειώνη, Φώτης  
Γιωτάκης

Παρότι ζούμε σε μια εποχή όπου η αναζήτηση της επιτυχίας, της χαράς, της ευτυχίας και της υγείας προβάλλονται κατά κόρον ως αυτοσκοπός προσωπικός και κοινωνικός «Η ασθένεια όπως και ο συνακόλουθος φόβος του θανάτου διατρέχουν όλες τις εποχές και όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες...» μας λέει η **Ελένη Σκαλιστή** στην εργασία της «*Η υγεία και η νόσος μέσα από τα χρηστήρια ελάσματα της Δωδώνης*» και μας κάνει κοινωνούς των ποικίλων αγωνιών των ανθρώπων εκείνης της εποχής για τα προβλήματά τους, όχι τόσο διαφορετικά από αυτά της σύγχρονης εποχής. Μέρος αυτών και του πεδίου θεραπείας ζεύγους αποτελεί η δυσκολία για συντροφικότητα, σε άμεση σύνδεση με την ψυχική πραγματικότητα τόσο την ατομική όσο και του ζεύγους, όπως μας παρουσιάζει γλαφυρά η **Αναστασία Τσαμπαρλή** στην εισήγησή της «*Η ψυχική πραγματικότητα του ζεύγους*». Στην ομαδική θεραπεία, η εργασία της **Ευτυχίας Γιομελά**, «*Ο ρόλος του συντονιστή*» μας εισάγει στην πολύπλευρη λειτουργία του πλαισίου, των ομαδικών δυναμικών και στις απαιτήσεις του ρόλου του συντονιστή. Η συνεχιζόμενη εκπαίδευση είναι μία από αυτές και «*Η ομάδα μελέτης του ΙΟΑΦ*» προσφέρει αυτή την πολύτιμη δυνατότητα στα μέλη της, όπως μας την παρουσιάζουν η **Κατερίνα Μήλιου και η Ευτυχία Γιομελά**. Ενώ το πρόγραμμα «*Ψυχοθεραπεία Χαμηλού Κόστους του ΙΟΑΦ*» δίνει την δυνατότητα σε περισσότερους ανθρώπους να επωφεληθούν της ομαδικής ψυχοθεραπείας. Αυξάνονται άραγε στην εποχή μας οι καταθλίψεις και τα burnout και πώς μπορεί να συνδέονται με νέες μορφές βίας πιο έμμεσες και πιο ύπουλες, όπως υποστηρίζει ο Μπιουνγκ-Τσουλ Χαν στο βιβλίο του «*Η τοπολογία της βίας*», το οποίο μας το παρουσιάζει η **Κατερίνα Μήλιου**. Το «*Εισαγωγικό Σεμινάριο 2023-2024*» έχει ήδη ξεκινήσει να δέχεται αιτήσεις συνεχίζοντας να παρέχει μια πλούσια εμπειρία στα μέλη του, όπως μας εξηγεί ο **Κώστας Κωνσταντόπουλος**, ενώ η ομάδα εργασίας για την έκδοση του Δελτίου με μια νέα «*Πρόταση Βιβλίων*» μας εύχεται Καλό Καλοκαίρι!



## Η υγεία και η νόσος μέσα από τα χρηστήρια ελάσματα Δωδώνης<sup>1</sup>

«Υπάρχει κάποια Ελλοπία με εύφορη γη και καλά λιβάδια, πλούσια σε κοπάδια και αργοκίνητα γελάδια, όπου κατοικούν άνθρωποι με πολλά πρόβατα και πολλά γελάδια, άνθρωποι αμέτρητοι, άνθρωποι θνητοί. Εκεί υπάρχει κάποια Δωδώνη, στην εσχαιά του ελληνικού κόσμου. Τούτη την αγάπησε πολύ ο Δίας και την όρισε για δικό του μαντείο, πανέντιμο μεταξύ των ανθρώπων(...) Κατοικούν στις ρίζες της φηγού, απ' όπου παίρνουν τις μαντείες οι θνητοί· και όταν έρθει κανένας να ρωτήσει τον αθάνατο θεό φέρνοντας δώρα, θα λάβει καλές ειδήσεις».

(Ησίοδος, *Ώϊαι*, αποσπ. 134=240, εκδ. Merkelbach - West, μεταφρ. Σ. Δάκαρη, Δωδώνη. Αρχαιολογικός Οδηγός 1986, σελ.26)

Από το ιερό του Διός και της Διώνης στη Δωδώνη είναι γνωστά συνολικά περίπου 1.550 χρηστήρια ελάσματα που φέρουν περισσότερες από 4.000 αναγνωσμένες επιγραφές. Σ' αυτά αποτυπώνονται ποικίλες αγωνίες των ανθρώπων οι οποίοι προσφεύγουν στην βοήθεια των θεών προκειμένου να ξεπεράσουν κάποια προσωπική τους δυσκολία. Όπως δείχνουν τα κείμενα των χρηστηρίων ελασμάτων τα θέματα που απασχολούν τους προσκυνητές που έρχονται στο Ιερό είναι ποικίλης φύσεως. Μία σημαντική ωστόσο κατηγορία των κειμένων αυτών αφορά σε ερωτήματα που σχετίζονται με την υγεία τόσο των ίδιων των επισκεπτών όσο και των συγγενών τους.

Η αρρώστια ως αποτέλεσμα της οργής των Θεών εξαιτίας του ανθρώπινου παραπτώματος μαρτυρείται από το αρχαιότατο κείμενο της Ιλιάδας όπου στην πρώτη ραψωδία του έπους ο Απόλλωνας χτυπάει με θανατηφόρα αρρώστια το στρατόπεδο των Αχαιών εξαιτίας της προσβολής στον ιερέα του Χρύση μετά τη σκαιή αποπομπή του από τον Αγαμέμνονα (*Ιλιάδα*, Α,9-11):

Του Δία και της Λητώς τους έσπρωξεν ο γιος, που με το ρήγα  
10 χολιάζοντας κακιά εξεσήκωσεν αρρώστια και πέθαιναν  
στρατός πολυς' τι δε σεβάστηκεν ο γιος του Ατρέα το Χρύση,  
του θεού το λειτουργό-(μτφρ. Καζανζάκη-Κακριδή)

Παράλληλα στο ίδιο έπος σε θεϊκή παρέμβαση οφείλεται και η θεραπεία από την ασθένεια όπως ξεκάθαρα τεκμηριώνεται στην Ε ραψωδία, όπου στους στίχους 370-372 κ 416-417η Διώνη, η σύνναος του Διός στη Δωδώνη, θεραπεύει με τα χέρια της την πληγή που προκάλεσε το δόρυ του Διομήδη στην κόρη της Αφροδίτη, κατά την προσπάθειά της να σώσει τον γιο της Αινεία στη μάχη.

<sup>1</sup> Μία πρωτόλεια μορφή του κειμένου ανακοινώθηκε στο 1<sup>ο</sup> Ομαδικό Αναλυτικό Συμπόσιο Αρχαίας Δωδώνης, Ιούνιο 2018. Η αρίθμηση των επιγραφών ακολουθεί το Δάκαρης & Βοκοτοπούλου & Χριστίδης 2013: Σ. Δάκαρης & Ι. Βοκοτοπούλου & Α. Φ. Χριστίδη στο Σ. Τσέλικας(εκδ.), *Τα χρηστήρια ελάσματα της Δωδώνης των ανασκαφών του Δ. Ευαγγελίδη*, τόμοι Ι-ΙΙ, Βιβλιοθήκη τής έν Αθήναις Αρχαιολογικής Έταιρείας αρ. 285-286, Αθήνα 2013.



«Είπε, και το αίμα της εσφούγγιξε και με τα δυο της χέρια,  
κι έγιανε ευτύς το χέρι, εγλύκαναν κι οι πόνοι που τη σφάζαν»  
(μτφρ. Καζαντζάκη-Κακριδή).

Η σκηνή που περιγράφει γλαφυρά ο Όμηρος αποτελεί την εύγλωττη μαρτυρία μιας «μαγικής» θεραπείας, η οποία επιτυγχάνεται μέσω του θεραπευτικού αγγίγματος. Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι στην ορθολογική ιατρική των ιπποκρατικών κειμένων δεν τεκμηριώνεται θεραπευτικό άγγιγμα παρά μόνον ως μέθοδος διάγνωσης της πάθησης. Παρόλα αυτά στη νοοτροπία της μάζας του πληθυσμού της κλασικής αρχαιότητας είναι ευρέως διαδεδομένες οι «μαγικές» θεραπείες γεγονός το οποίο αντανακλάται και στα κείμενα των χρηστηρίων ερωτημάτων της Δωδώνης, τα οποία αποτελούν γραπτές μαρτυρίες απλών ανθρώπων - συχνά ασθενών - μέσω των οποίων μπορούν να αντληθούν πληροφορίες για τις πεποιθήσεις τους τόσο σχετικά με την ασθένεια όσο και για τις μεθόδους θεραπείας στις οποίες προσέφευγαν για την ίασή τους.

Την παραπάνω φιλολογική μαρτυρία έρχεται να «επενδύσει» το κείμενο του χρηστηρίου ερωτήματος του Μναςέα, ο οποίος αναζητά από τους θεούς της Δωδώνης την ίαση για τη θυγατέρα του, μέσω του θεραπευτικού αγγίγματος(παιονί[ας]χερσί),σε ερώτημα του α' μισού του 5<sup>ου</sup> αι. π.Χ.(ΔΒΧ3174 ά μισό 5<sup>ου</sup> αι.):

*Μναςέ(ας) [π]ερί τᾶς θυγατρός / πότερά κα παιονί[ας] χερσί χρευμένα | ηυγια(ι)νο[ι].]Ε[- -]ΑΙΕ[- -<sup>5</sup>- -] | άλλ'έξυγιανεῖ.*

Η πλειονότητα των σχετικών ερωτημάτων έχει στερεότυπο και γενικό χαρακτήρα: Ο πιστός ερωτά το Δία και τη Διώνη σε ποιο θεό πρέπει να προσευχηθεί, να θυσιάσει ή ποιον θεό ή ήρωα να εξευμενίσει προκειμένου να αποκτήσει ή να διατηρήσει την υγεία του.Στις περιπτώσεις αυτές το ερώτημα των προσκυνητών διατυπώνεται με γενικό τρόπο και δεν εξειδικεύεται το είδος της ασθένειας, η οποία τους οδηγεί στην αναζήτηση βοήθειας από τον θεό.

Δύο τέτοιες περιπτώσεις αποτελούν τόσο το ερώτημα του Ονήσιμου ΔΒΧ 359B( Μ 230 + Μ 541) των αρχών του 4<sup>ου</sup> αι. π.Χ.:

*Θεός αγαθή τύχη· Όνήσιμος έ[περωτᾶι] | Δία τόν Νάι[ο]ν και τήν Διώνη(ν) τί[να θεῶν ἦ] | ήρώω νί  
λασκόμενος ύγιαίνο[ι - - - ] | έπιτυχάνη[. . ]Ε[. ]ΑΝ*

σύμφωνα με το οποίο «Ο Ονήσιμος ρωτά τον Δία τον Νάιο και τη Διώνη ποιον από τους θεούς ή τους ήρωες πρέπει να εξευμενίσει ώστε να είναι υγιής .... να πετύχει δηλαδή την υγεία του»,

όσο και το ερώτημα ΔΒΧ 337B (Μ 221) του α' μισό του 4<sup>ου</sup> αι.:

*[- - - - - ] | λόιον και ἄμεινον | πράσσοι και ύγιαίνοι | και αύτί κα και ίς τόν | έπειτα χρόνον*

στο οποίο ο άγνωστος προσκυνητής ενδιαφέρεται να μάθει «σε ποια λατρευτική ενέργεια είναι καλύτερο να προβεί ώστε να έχει την υγεία του και τώρα και στο μέλλον».



Και από τα δύο παραπάνω κείμενα προκύπτει ότι τους ερωτώντες ενδιαφέρει η διασφάλιση της υγείας στο πλαίσιο της γενικότερης ευδαιμονίας τους, χωρίς ενδεχομένως να υφίσταται κάποιο υπαρκτό πρόβλημα υγείας.

Αρκετό ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης τα ερωτήματα όπου περισσότεροι από έναν προσκυνητή απευθύνουν το ερώτημα προς τους θεούς του μαντείου καθιστώντας την υγεία, η οποία αποτελεί προϋπόθεση της ευτυχίας, ομαδική έγνοια, όπως τεκμηριώνεται στο ερώτημα των προσκυνητών από την Εύβοια ΔΒΧ 3363 Α του α΄ μισού του 4<sup>ου</sup> αι.:

*[τίνι κα] θεῶν εόχομένοις | [γένοιτο εὖ]τυχία καὶ ὑγίεια*

στο οποίο ρωτούν «σε ποιο θεό να προσευχηθούν για να έχουν καλή τύχη και υγεία».

Οπωσδήποτε, η παρουσία γυναικών στο μαντείο, όπως άλλωστε και τα ερωτήματα περί γονιμότητας και εξασφάλισης της συνέχειας του γένους δεν προκαλούν έκπληξη, σε έναν κόσμο όπου η παιδική θνησιμότητα και ο θάνατος κατά τη διάρκεια της κύησης ή του τοκετού είναι ιδιαίτερα συχνά φαινόμενα. Η ίδια αγωνία οδηγεί στο ιερό τους Βιωτούς Βουκόλο και Πολυμνάστη στο ερώτημα ΔΒΧ313Α του β΄ μισού του 5<sup>ου</sup> αι. π.Χ.:

*Θιὸς τύχα ἀγαθὰ: Βοκόλο κῆ Πολυμνάστη | τί κα δραόντιον ἡυγία κῆ γενιὰ  
κάνδρογένεια | γινύο(ι)το κῆ παραμόνιμος ἰοιό[ς] κῆ χρεμάτων | ἐπιγγ[ύ]ασις κῆ τῶν ἰόντων ὄνασις*

«ο Βούκολος και η Πολυμνάστη ρωτούν σε ποιες λατρευτικές ενέργειες πρέπει να προβούν ώστε να εξασφαλιστεί η υγεία η οποία συσχετίζεται με την απόκτηση κι επιβίωση των αρρένων απογόνων προκειμένου να συνεχιστεί η ανδρική γραμμή του οίκου και να εξασφαλιστεί με αυτό τον τρόπο τόσο η υπάρχουσα περιουσία όσο και αυτή που θα αποκτηθεί στο μέλλον».

Ανάμεσα στα ερωτήματα των χρηστηρίων ελασμάτων της Δωδώνης δε λείπουν βεβαίως κι εκείνα που αναφέρονται σε υπαρκτό πρόβλημα υγείας όπως υποδηλώνει η αναγραφή της λέξης «νόσος». Στο κείμενο του χρηστηρίου ελάσματος ΔΒΧ1134 του α΄ μισού του 4<sup>ου</sup> αι. της καταγόμενης πιθανότατα από τη Θεσσαλία Ευανάξας:

*[ΖεῦΝαί]ε Εὐανάξα πράσ(σ)ο[νσα] | [κάτ νοσεί] ματος τίν νικε θε[οῦν] | ἀν(α)τιθ]ένσα ὑγίεις  
γέν[οιτο]*

με το οποίο ερωτά τον Δία Νάιο τι πρέπει να κάνει προκειμένου για να αντιμετωπίσει την ασθένειά της και σε ποιον θεό να αναθέσει ώστε να αποκτήσει την υγεία της.

Με παρόμοιο τρόπο διατυπώνει το ερώτημά της και η Νικοκράτεια στην επιγραφή Lhôte no 46 στα μέσα του 4<sup>ου</sup> αι.:

*ἱστορεῖ Νικοκράτ[ει]α τίνι θεῶν θύουσα | λῶιον κα ἄμεινον πράσσοι καὶ τᾶς νόσου |  
παύσα(ι)το*



η οποία ερωτά σε ποιον θεό να θυσιάσει και τι άλλο θα μπορούσε να κάνει ώστε να απαλλαγεί από την ασθένειά της.

Στις δύο παραπάνω περιπτώσεις παρόλο που πρόκειται ξεκάθαρα για ασθένεια η αποσπασματικότητα των κειμένων δεν επιτρέπει την περαιτέρω άντληση πληροφοριών σχετικά με το είδος της νόσου που απασχολεί τις προσκυνήτριες.

Οι συχνότερες ωστόσο παθήσεις ανάμεσα στα ερωτήματα των προσκυνητών που προσφεύγουν στους θεούς της Δωδώνης για κάποιο πρόβλημα υγείας που τους απασχολεί, είναι οι οφθαλμολογικές παθήσεις. Ενδεικτικά ως προς αυτό είναι τα ερωτήματα του Άθλων και του Θρασύβουλου στις χρηστήριες επιγραφές ΔΒΧ1921Α και 1393 του 5<sup>ου</sup> αι. π.Χ.:

*Ἄθλων|ἐπερωτῆι τίνι κα θεῶν ε| | ὕχόμε|νος - - - περι ὁ| | πτίλων[- - ]*

«Ο Άθλων (ρωτά σε ποιο θεό) να προσευχηθεί για τα μάτια του...»

*[Θ]ρασύβουλος τίνι κα θεῶν θύσ|α|ς| | καὶ ἠλαξάμενος τῷ ζόπτίλλ[ῶς] | ὑγιέστερος γένοιτο*

«Ο Θρασύβουλος (ρωτά) ποιον από τους θεούς θα πρέπει να εξευμενίσει με θυσία για να βρει την υγεία των ματιών του (θα βλέπει καλύτερα).

Η σύνδεση της ασθένειας με τη θεία τιμωρία που υπονοείται στο ερώτημα του Θρασύβουλου (να εξευμενίσει με θυσία) εκφράζεται ευθέως στο χρηστήριο έλασμα του Ξένωνος (ΔΒΧ 118Β αρχές 4<sup>ου</sup> αι.):

*Ξένωνι περι [τ]οῦ [ὁ]φθαλμ[οῦ] | ἢ ἀπό θεᾶς ἔστι αἴτεοῦ*

ο οποίος ερωτά εάν το οφθαλμολογικό του πρόβλημα προέρχεται από κάποια θεά της οποίας το όνομα δε σώζεται στην επιγραφή ή από κάποια άλλη αιτία. Άλλωστε η τύφλωση ως θεϊκή τιμωρία της ανθρώπινης παραβατικής συμπεριφοράς δεν είναι άγνωστη στην αρχαία ελληνική γραμματεία. Με τύφλωση τιμωρεί ο Δίας τον Λυκούργο μετά την ασεβή καταδίωξη του ανήλικου Διόνυσου και της ακολουθίας του (Ιλ. Ζ, 130-140) όπως και η τύφλωση του Τειρεσία οφείλεται στους θεούς εξαιτίας της απαγορευμένης αποκάλυψης των μυστικών τους στους θνητούς (Ιλ. Β, 599) αλλά και του Αίπυτου λόγω της παραβίασης του ιερού χώρου του Ποσειδώνα (Παυσ. 8. 5.4-5) καθώς και πλήθος άλλων περιπτώσεων.

Παράλληλα, η σύνδεση της κληρονομικής ασθένειας ενδεχομένως υπό το πρίσμα της κληρονομικής αμαρτίας παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον στην περίπτωση του Θεσσαλού Αγλαΐδα (ΔΒΧ 556Α τέλος 4<sup>ου</sup> αι):

*Θεὸς τύχα ἀγαθὰ· ἐρωτᾶι Ἀ|γλαΐδας καὶ οἱ συγγενέες| πέρ τοῦ ἀρρωστέματος τ|ῶν ὀφθαλμῶν τῶν οἱ π|ατέρες ἀρρωσθήσαεν|αἱ ἔστι κίννι κε θεῶν| δρᾶντες τοῖς λοιποῖς| στάμα γενηθείε| καὶ υγεία*

ο οποίος ρωτάει και εκ μέρους των συγγενών του για την αρρώστια των οφθαλμών, από την οποία αρρώστησαν και οι πατεράδες τους, σε ποιον θεό να προσφέρει θυσίες προκειμένου να



σταματήσει αυτή η οφθαλμολογική διαταραχή να είναι κληρονομική. Η περίπτωση του ίσως είναι ενδεικτική κάποιας γενικότερης εξάρσης των οφθαλμολογικών παθήσεων στην περιοχή, γεγονός που δικαιολογεί εν μέρει τη συχνότητα του ερωτήματος στο μαντείο.

Η ασθένεια όπως και ο συνακόλουθος φόβος του θανάτου διατρέχουν όλες τις εποχές και όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες γι' αυτό είναι αυτονόητο να επιδιώκεται συχνά η στήριξη του θείου. Να σημειωθεί βέβαια ότι τα όρια μεταξύ κοσμικής-ορθολογιστικής και θεουργικής ιατρικής δεν ήταν σαφή. Από τη μια ο ασθενής βίωνε την πρόγνωση ως προφητεία, πρακτική με την οποία ήταν εξοικειωμένος στην καθημερινότητά του, ενώ από την άλλη υπήρχαν τόσο ιερείς, οι οποίοι θεραπεύαν με φάρμακα, κανόνες διατροφής και αιμοληψίες όσο και γιατροί που χρησιμοποιούσαν φυλακτά και προσευχές. Στο πλαίσιο αυτό δεν κάνει εντύπωση το ερώτημα ΔΒΧ97Α:

*Πότερα ό θεός | ιάηται.*

στο τελευταίο τέταρτο του 5<sup>ου</sup> αι. π.Χ. κάποιου άγνωστου προσκυνητή ο οποίος ερωτά ποιο από τα δύο θα τον θεραπεύσει ο θεός ή όχι; Στο ερώτημα διατυπώνεται ξεκάθαρα αμφισβήτηση ότι εάν δεν θεραπευθεί από το θεό ίσως πρέπει να απευθυνθεί στους γιατρούς. Ορθολογικότητας δεν στερείται ούτε το ερώτημα κάποιου ανώνυμου επισκέπτη της Δωδώνης στο α' μισό του 4<sup>ου</sup> αι. π.Χ.:

*ἤ ἰατροῖς χρῶ[μαι]*

όταν ερωτά το μαντείο εάν θα πρέπει να απευθυνθεί για την θεραπεία του στους γιατρούς.

Άλλες ασθένειες για τις οποίες επιδιώκεται η συμβουλή του θεού είναι οι δερματολογικές παθήσεις, καθώς και εκείνες που συνδέονται με θεραπεία ίκτερου, κύστης μαστού, φθίσης, παράλυσης, προβλήματα ομιλίας, ασθένειες αυτιών αλλά και ψυχικές νόσους όπως το κείμενο της επιγραφής ΔΒΧ509Α+Β του α' μισού του 5<sup>ου</sup> αι.π.Χ. σε ερώτημα σχετικά με αθυμία:

*[---]Η[.]Α[.]ΝΤΟΕ[.][---] | [---]άθυμιδν[---]*

Σε πολλά ιατρικά κείμενα της αρχαίας γραμματείας ο όρος αθυμία είναι συνώνυμος του όρου μελαγχολία. Ως αθυμία περιγράφεται επίσης η κατάσταση της απογοήτευσης και της θλίψης. Σε άλλα κείμενα ο όρος συναντάται ως ένα από τα πρώιμα στάδια-συμπτώματα της μελαγχολίας. Η μελαγχολία σύμφωνα με τους Ιπποκρατικούς γιατρούς συνδέεται με την αυξημένη ποσότητα της μέλανας χολής, έναν από τους τέσσερις χυμούς του σώματος οι οποίοι ευθύνονται σύμφωνα με τον Ιπποκράτη τόσο για τις ασθένειες όσο και για την καλή υγεία. Οι υπόλοιποι ως γνωστόν είναι το αίμα, το φλέγμα και η κίτρινη χολή.

Σύμφωνα πάντα με τον Ιπποκράτη στο έργο *Περί Νούσων*(2.2, 72) άλλο ένα πρώιμο στάδιο της μελαγχολία το οποίο περιγράφεται με τον όρο *φροντίς* θεωρείται ειδικός τύπος παθολογικής κατάστασης, μεταφράζεται ως ανησυχία-αγωνία. Τον ίδιο όρο συναντούμε σε δύο επιγραφικά κείμενα των χρηστηρίων ελασμάτων. Στο ερώτημα του Αγία το οποίο αφορά σε ανησυχία-αγωνία (*τᾶν φροντίδον*,) και πόνο ΔΒΧ954Α (α' μισό 5<sup>ου</sup> αι.):



[τύχα ἀγαθὰ ἐπεροτεῖ] Ἀγίας | καὶ τᾶν φροντίδον[.]|Ι[. .]Δ | [κ]αὶ τῶν πόνον ΑΠΟΠΑΝ

και στο ερώτημα άγνωστου προσκυνητή σχετικά πάλι με αγωνία- ανησυχία ,ΔΒΧ1997Α (μέσα 5<sup>ου</sup> αι.):

πέρ τᾶ|ς φρον|τίδος.

Οι ψυχικές και διανοητικές ασθένειες, όπως εύστοχα διατυπώνει ο Α. Χανιώτης, δεν έχουν εμφανές εξωτερικό αίτιο στο οποίο μπορούν να αποδοθούν, ούτε εκδηλώνονται με εμφανή συμπτώματα (πυρετός, βήχας κλπ) και επομένως δεν αντιμετωπίζονται ικανοποιητικά από την κοσμική ιατρική. Είναι εύκολο λοιπόν να συνδεθούν με τη θεϊκή επέμβαση ή την τιμωρία. Άλλωστε το «πελατολόγιο» των μαντείων αποτελείται κυρίως από ανθρώπους των κοντινών ή πιο μακρινών περιοχών οι οποίοι αναζητούν απαντήσεις, ιδιαίτερα σε καταστάσεις προσωπικών κρίσεων, αναζήτηση η οποία γίνεται στο πλαίσιο της πεποιθήσής τους. Πόσο μάλλον στην ασθένεια όπου ο άνθρωπος αποκτά μεγαλύτερη αντίληψη της τρωτής του φύσης.

Η ψυχική φόρτιση των προσκυνητών με προβλήματα υγείας οι οποίοι προσφεύγουν στο μαντείο της Δωδώνης αναζητώντας ανακούφιση, μόνο αμυδρά σκιαγραφείται μέσα από τα κείμενα των χρηστηρίων ελασμάτων. Οι ανάγκες ωστόσο και οι σκέψεις οι οποίες ώθησαν προσκυνητές από μακρινές περιοχές όπως η Σικελία και η Ιωνία να έρθουν στο Ιερό προσδοκώντας την θεϊκή συμβουλή ίσως δεν εκκινούνται μακριά από τις σκέψεις και τις αγωνίες της Βιρτζίνια Γούλφ όπως η ίδια αποτύπωσε στο χαρτί:

*“.....But in health the genial pretence must be kept up and the effort renewed—to communicate, to civilise, to share, to cultivate the desert, educate the native, to work by day together and by night to sport. In illness this make-believe ceases. Directly the bed is called for, or, sunk deep among pillows in one chair, we raise our feet even an inch above the ground on another, we cease to be soldiers in the army of the upright; we become deserters. They march to battle. We float with the sticks on the stream; helter-skelter with the dead leaves on the lawn, irresponsible and disinterested and able, perhaps for the first time for years, to look round, to look up—to look, for example, at the sky.....”* (T.S. Eliot (ed) THE NEW CRITERION, January 1926:ON BEING ILL By VIRGINIA WOOLF).

«.....όταν είμαστε υγιείς οι αγαθοί σκοποί πρέπει να επιδιώκονται αδιάλειπτα και οι προσπάθειες να ανανεώνονται-να επικοινωνούμε, να εκπολιτίζουμε, να μοιραζόμαστε, να καλλιεργούμε την έρημο, να εκπαιδεύουμε τους ιθαγενείς, να εργαζόμαστε από κοινού τη μέρα και τη νύχτα να ψυχαγωγούμεθα. Όταν αρρωσταίνουμε αυτή η φιλοδοξία παύει. Γυρεύουμε αμέσως το κρεβάτι μας ή βουλιάζουμε σ' ένα κάθισμα μέσα σε μαξιλάρια... και παύουμε να είμαστε στρατιώτες στη στρατιά των ορθίων, γινόμαστε λιποτάκτες. Εκείνοι πορεύονται στη μάχη. Εμείς πλέουμε, κατεβαίνοντας μαζί με τα κούτσουρα το ρεύμα του ποταμού στροβιλιζόμαστε μαζί με τα πεθαμένα φύλλα στο γρασίδι, ανεύθυνοι και ουδέτεροι και ικανοί ίσως για πρώτη φορά να κοιτάζουμε γύρω μας, να κοιτάζουμε πάνω μας- να κοιτάζουμε φερ' ειπείν τον ουρανό.....».  
(Βιρτζίνια Γουλφ, *Πως είναι να είσαι άρρωστος*, εκδ. Πολιτεία).



## Βιβλιογραφία

**Δάκαρης & Βοκοτοπούλου & Χριστίδης 2013:** Σ. Δάκαρης & Ι. Βοκοτοπούλου & Α. Φ. Χριστίδη στο Σ. Τσέλικας(εκδ.), *Τα χρηστήρια ελάσματα της Δωδώνης των ανασκαφών του Δ. Ευαγγελίδη*, τόμοι Ι-ΙΙ, Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας αρ. 285-286, Αθήνα 2013.

**Chaniotis 2017:** A. Chaniotis, «The Historical Significance of the Dodona's Tablets», στο: Κ. Σουέρεφ (εκδ.), *Δωδώνη. Οι Ερωτήσεις των Χρησμών. Νέες Προσεγγίσεις στα Χρηστήρια Ελάσματα της Δωδώνης*, Ιωάννινα 2017, 51-65.

**Χανιώτης 1995:** Α. Χανιώτης, «Αμαρτίες, αρρώστιες και γιατροί στη Μικρά Ασία στους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* 11 (1995) 13-44.

**Gartzou-Tatti 2010:** A. Gartzou-Tatti, «Blindness as Punishment», στο Μ. Christopoulos & Ε. D. Karakantza & Ο. Levaniouk (εκδ.), *Light and Darkness in Ancient Greek Myth and Religion*, Lanham 2010, 181-190.

**Lhôte 2006:** E. Lhôte, *Les lamelles oraculaires de Dodone*, *École Pratique des Hautes Études, Science Historiques et Philologiques III, Haute études du mondegréco-romain* 36, Γενεύη2006.

**Σκαλιστή 2020:** Ε. Κ. Σκαλιστή, *ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΠΕΡΙ ΥΓΕΙΑΣ ΣΤΑ ΧΡΗΣΤΗΡΙΑ ΕΛΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΔΩΔΩΝΗΣ*, Κέρκυρα/Μάιος 2020 (αδ. διπλωματική εργασία).

**Ελένη Κ. Σκαλιστή**





## Η ψυχική πραγματικότητα του ζεύγους

Η έννοια της ψυχικής πραγματικότητας αναφέρεται στην οργάνωση του ασυνείδητου και συνιστά ιδρυτική υπόθεση της ψυχαναλυτικής θεωρίας. Αρχικά αναφέρονταν κατά κύριο λόγο στα ασυνείδητα ψυχικά περιεχόμενα και τις διαδικασίες του υποκειμενικού ψυχισμού. Ο Freud αναφερόμενος στις ασυνείδητες επιθυμίες επισημαίνει ότι η ψυχική πραγματικότητα είναι μια ιδιαίτερη μορφή ύπαρξης που δεν πρέπει να συγχέεται με την υλική πραγματικότητα (Freud, 1900). Συνεπώς, η ψυχική πραγματικότητα προσδιορίζεται, με αυτό τον τρόπο, σε αντιδιαστολή τόσο με τη βιολογική όσο και με την εξωτερική πραγματικότητα.

Η εξέλιξη της ψυχαναλυτικής σκέψης έδωσε τη δυνατότητα διατύπωσης άλλων πεδίων έκφρασης του ασυνείδητου πέραν του ενδοψυχικού. Η εξέλιξη αυτή διατυπώθηκε μέσα από νέα ρεύματα σκέψης όπως αυτό της δι-υποκειμενικότητας και ενισχύθηκε από την εφαρμογή της ψυχανάλυσης σε άλλα κλινικά πλαίσια πέρα από αυτό της ατομικής ανάλυσης (ομάδα, οικογένεια, ζευγάρι). Ο έννοιες που προσδιορίζουν τα διαφορετικά πεδία της ψυχικής πραγματικότητας ποικίλλουν τόσο ως προς τη θεωρητική τους χρήση όσο και ως προς την επεξηγηματική τους αξία. Ωστόσο, όλες μοιράζονται τη θεωρητική παραδοχή ότι η οργάνωση των διαφορετικών πεδίων της ψυχικής πραγματικότητας εμφανίζει διαφορετική λογική από αυτή της ενδοψυχικού πεδίου. Πρόκειται για μια «λογική του εμείς», της σύνδεσης των υποκειμένων και των συσχετισμών τους. Είναι η λογική που

επιβάλλει η διυποκειμενική συνθήκη στο πλαίσιο της ψυχικής πραγματικότητας των δεσμών που το υποκείμενο αναπτύσσει με τους άλλους και με το κοινωνικό περιβάλλον (Kaës, 2014).

Τι σημαίνει, ωστόσο η εξέλιξη αυτή για το ζευγάρι; Στο κέντρο της προβληματικής της ψυχικής πραγματικότητας του ζεύγους βρίσκεται η ικανότητα των συντρόφων να μοιραστούν ένα ψυχικό πεδίο και να επενδύσουν από κοινού σε αυτό. Από τη στιγμή της σύναψης μιας σχέσης ο/η κάθε σύντροφος έρχεται αντιμέτωπος/η με τις επιθυμίες του άλλου αλλά και τις απαιτήσεις της σχέσης ως μιας «τρίτης» οντότητας. Αυτό προϋποθέτει ένα μίνιμουμ ταύτισης της επιθυμίας του κάθε συντρόφου με αυτή του άλλου και αμοιβαίας απόδοσης ψυχικού χώρου στον άλλο. Οι αμοιβαίες επενδύσεις των συντρόφων στοιχειοθετούν τα ψυχικά περιεχόμενα του δεσμού. Παράλληλα ο δεσμός, ως «Τρίτη» συνθήκη, «επιβάλλει» κάποιους περιορισμούς όπως: την αποκλήρυξη της άμεσης ικανοποίησης της επιθυμίας, τη μερική εκχώρηση της υποκειμενικότητας του κάθε συντρόφου χάριν του άλλου (π.χ. τμήματα των ορίων του εγώ, τμήματα ταυτίσεων, ασυνείδητων πεποιθήσεων, επενδύσεων, τη μοναδικότητα της σκέψης). Πρόκειται για τη λογική των αμοιβαίων υποχρεώσεων, των συμπεριλήψεων αλλά και των αποκλεισμών (Kaës, 2009). Οι εκχωρήσεις και οι αποκλεισμοί εξισορροπούνται από τα οφέλη του δεσμού. Έτσι, δημιουργείται μια οικονομική ισορροπία (θετική ή αρνητική), ανάμεσα σε αυτά που οι σύντροφοι



κερδίζουν και αυτά που χάνουν καθώς προσπαθούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της σχέσης. Συμπερασματικά θα έλεγε κανείς ότι η συνθήκη της συντροφικότητας, ενεργοποιεί κάποιες πτυχές του εαυτού του κάθε συντρόφου, αφήνοντας άλλες σιωπηλές (Nicolo, Norsa & Carratelli, 2003). Η συνθήκη της συντροφικότητας ακολουθεί τη λογική της άρθρωσης δυο μερικώς ετερογενών ψυχικών πεδίων ώστε να δημιουργηθεί ένα «τρίτο». Στο «τρίτο» αυτό πεδίο υπάρχουν επί μέρους πεδία όπως: **α.** «ζώνες» συγχώνευσης στο σημείο όπου τα όρια των δυο Εγώ των συντρόφων υποχωρούν και γίνονται ένα όπου κυριαρχεί η λογική, η φαντασίωση του Ενός, **β.** ζώνες που δεν ανήκουν αποκλειστικά στον ένα ή τον άλλο ενώ ταυτόχρονα ανήκουν και στους δυο (Kaës, 2009) και **γ.** ζώνες του ενός συντρόφου που είναι ανοίκειες, μη προσβάσιμες στον άλλο και οριοθετούν τη διαφορετικότητα των συντρόφων (Berenstein & Puget, 2008).

Με τον τρόπο αυτό οι σύντροφοι μπορούν να συνδεθούν και να εγκαθιδρύσουν ένα συνεκτικό ιστό, ένα πεδίο συνεργασίας που ως μήτρα υποδοχής της διυποκειμενικότητας μπορεί να διαγράψει μια συνέχεια μέσα στο χρόνο. Η ψυχική πραγματικότητα του ζεύγους απαρτίζεται από ψυχικά περιεχόμενα και διαδικασίες όπως: διαπροσωπικές άμυνες, εποικοδομητικά συμβόλαια σχέσης, ασυνείδητες συμμαχίες μύθοι κοινές φαντασιώσεις, ασυνείδητες πεποιθήσεις κ.λπ. Με τον τρόπο αυτό το ζευγάρι συνδημιουργεί τους δικούς του κανόνες, και κωδικούς και οι σύντροφοι θα εγκαθιδρύουν μαζί μια αίσθηση συνέχειας μέσα στο χρόνο, εν τέλει, μια αίσθηση του ανήκειν και μια

ταυτότητα ως ζεύγος. Για τους ίδιους αλλά και τους άλλους, δεν είναι μόνο η Μαρία και ο Γιάννης αλλά ένα διαφοροποιημένο σύνολο, «το ζευγάρι μας», το ζεύγος Χ.

Από τα ανωτέρω γίνεται σαφές ότι για να κατανοήσουμε πώς συγκροτείται η ψυχική πραγματικότητα του ζεύγους δεν αρκεί να προσεγγίσουμε τους συντρόφους ως ατομικές οντότητες αλλά και ως υποκειμένα του δεσμού όπου συνυπάρχουν ως οργανικό τμήμα ενός όλου, με τη δική του δυναμική και ιδιότητες που υπερβαίνουν αυτές των υποκειμένων (Ogden, 1994).

#### **Η προβληματική της ψυχικής πραγματικότητας του ζεύγους**

Η σύναψη μιας σχέσης φέρνει τους συντρόφους αντιμέτωπους με το πρόβλημα της ικανοποίησης των (ζωτικών) αναγκών τους και των ανοίκειων πλευρών τους που διεκδικούν αναγνώριση. Δηλαδή, πώς να συγκροτήσουν το δεσμό διατηρώντας ταυτόχρονα τη συγκρότηση της υποκειμενικότητάς τους. Εν τέλει πώς να εξισορροπήσουν τις διαφορές τους. Η συνθήκη της συντροφικότητας αναπόφευκτα δημιουργεί εντάσεις, δεδομένης της διαφορετικότητας των συντρόφων. Οι ανοίκειες πλευρές των συντρόφων θέτουν το θέμα διαχείρισής τους στη σχέση. Εντάσεις ανάμεσα στο βαθμό εξάρτησης και αυτονομίας, αμοιβαιότητας και απόσυρσης, εγγύτητας και απομάκρυνσης σχετικά με την ανάγκη της ικανοποίησης της επιθυμίας και της συνάντησης με τον άλλο, εν τέλει ανάμεσα «στις ναρκισσιστικές επενδύσεις και σε αυτές του αντικειμένου» (Kaës, 2014, Ruizinsky, 2005, Morgan, 2019). Συχνά στα λειτουργικά ζευγάρια (σχεδόν πάντα στα δυσλειτουργικά) δημιουργείται μεγάλη



ένταση από το γεγονός ότι ο ένας σύντροφος θα πρέπει ενίοτε να δώσει προτεραιότητα στις ανάγκες του άλλου. Η διαχείριση των εντάσεων αυτών προϋποθέτει ότι οι σύντροφοι έχουν την ευελιξία να κινηθούν και στις δυο κατευθύνσεις: τη ναρκισσιστική συνθήκη του εαυτού και τη συνθήκη του σχετιζέσθαι. Έτσι, η προβληματική της ματαίωσης της επιθυμίας είναι πάντα στο προσκήνιο, με αποτέλεσμα τα ερωτήματα του “πόσο εγώ, πόσο εσύ”, «μέχρι πού εγώ, μέχρι πού εσύ» να κυριαρχούν. Όταν αδυνατούν να τα απαντήσουν μέσα από το διάλογο και τη διαπραγμάτευση, τότε στη σχέση επικρατεί συνεχής σύγκρουση στο πλαίσιο της οποίας διεκδικούν και οι δυο το πεδίο της σχέσης ή ακόμα ο ένας το επιχειρεί ενεργά, ενώ ο άλλος αποσύρεται. Έτσι, στο κέντρο της ψυχικής πραγματικότητας του ζεύγους βρίσκεται η προβληματική της διαχείρισης της διαφορετικότητας του Άλλου, του ανοίκειου που φέρνει στη σχέση με στοιχεία όπως πεποιθήσεις, αξίες, κοινωνική προέλευση, ιδανικά, εθνικότητα τα οποία συνδέονται με αυτό που «πραγματικά είναι». Σύμφωνα με τους Berenstein, και Puget (2008) ο (Α) άλλος είναι ταυτόχρονα οικείος και ξένος, κάποιος που υπάρχει στο πεδίο προβολής του κάθε συντρόφου αλλά και μια αδιασάλευτη πραγματικότητα. Οι ανοίκειες πλευρές των συντρόφων τους αναγκάζουν να κάνουν κάτι με αυτές, να τις εγγράψουν και να προσπαθήσουν να δημιουργήσουν ένα δεσμό που βασίζεται στη διαφορά, καθώς και να αντέξουν την αβεβαιότητα σχετικά με το τι μπορεί να καταφέρουν (Berenstein & Puget, 2008). Ο τρόπος που οι σύντροφοι θα διαχειριστούν τη διαφορετικότητα τους, θα εξαρτηθεί από το βαθμό της δικής τους διαφοροποίησης που τους επιτρέπει να κάνουν χώρο για τον

άλλο μέσα τους, χωρίς τον κίνδυνο να χαθούν στον αποπνικτικό κόσμο του άλλου ή στη μοναξιά του αποκλεισμού από τον άλλο. Ο κάθε σύντροφος φέρνει στο δεσμό τον δικό του βαθμό διαφοροποίησης, σαν ένα είδος ψυχολογικής προίκας που αντανακλά το πως εσωτέριεψε την προσωπική τους ιστορία. Η ιστορία αυτή ξεκινά από την γέννηση και ακολουθεί όλο το φάσμα μιας αναπτυξιακής πορείας που εμπεριέχει: το είδος της διαγενεολογικής μετάδοσης της γενιάς του, το είδος των «ναρκισσιστικών συμβολαίων» (Aulagnier, 2003) της οικογένειας προέλευσης που όριζαν τη θέση που του αποδόθηκε στην οικογένεια, το είδος και το βαθμό των ναρκισσιστικών επενδύσεων της οικογένειας προς το άτομό του, των σχέσεων με τα πρώιμα αντικείμενα πρόσδεσης, την ατομική αναπτυξιακή του πορεία (σχιζοειδής / παρανοειδής, καταθλιπτική θέση) και τη λύση (ή όχι) του οιδιπόδειου που απορρέει από την εσωτέριεψη της πραγματικότητας του γονικού δεσμού (που έχει επιβιώσει (ή όχι) από την οιδιπόδεια επίθεση). Η λύση του οιδιπόδειου είναι πολύ σημαντική για την οργάνωση του ενήλικου ζεύγους διότι λειτουργεί ως μπούσουλας οργάνωσης της ψυχικής του πραγματικότητας. Σύμφωνα με τον Britton (1989) η επιτυχής λύση του οιδιπόδειου οδηγεί στην κατάκτηση της «τρίτης θέσης» στον ψυχισμό των συντρόφων και διασφαλίζει την εγκαθίδρυση ενός *εσωτερικού ζεύγους* ως μορφοείδωλου ενός ασφαλούς και συνεργατικού εσωτερικού αντικειμένου που θα αποτελέσει τη βάση συγκρότησης τόσο της υποκειμενικότητας όσο και της ενήλικης συντροφικότητας. Οι αναπτυξιακές αυτές κατακτήσεις συνιστούν βασική προϋπόθεση για τη συγκρότηση μιας επικοδομητικής συντροφικότητας, διότι αποδεσμεύουν το



άτομο από την παντοδυναμική φαντασίωση ότι είναι το κέντρο του ενδιαφέροντος, πριμοδοτούν τη δυνατότητά του να πενθεί την απώλεια και να διαχειρίζεται την αγάπη και το μίσος ώστε να έχει πρόσβαση στη δέσμευση. Παράλληλα δίνει τη δυνατότητα στους συντρόφους να αντέχουν να αποκλείονται αλλά και να αποκλείουν, να κατανοούν και να αποδέχονται τις διαφορές τους, ακόμα και αυτές με τις οποίες τους είναι δύσκολο να συμφιλιωθούν, κυρίως να διατηρούν τη δική τους οπτική και συγκρότηση της διαφορετικότητάς τους χωρίς το άγχος ότι θα κατακλυσθεί από αυτή του άλλου συντρόφου. Έτσι, ο Άλλος δεν βιώνεται μόνο ως αντικείμενο της επιθυμίας αλλά και ως ένα αυτόνομο υποκείμενο που καταλαμβάνει ένα ισότιμο πόλο στο δεσμό. Στην περίπτωση αυτή, η ανοίκεια πλευρά του γίνεται αντικείμενο «περιέργειας» και διερεύνησης αντί αποφυγής (λόγω φόβου) ή επίθεσης (λόγω οργής). Σύμφωνα με την Morgan (2019), η εσωτερίκευση ενός «δημιουργικού ζεύγους» στον ψυχισμό των συντρόφων, τους δίνει τη δυνατότητα να πενήθουν τις ματαιώσεις που αναπόφευκτα ζουν στη σχέση, να συναντήσουν τις διαφορές τους και κυρίως να συγκροτήσουν έναν «γαμήλιο περιέκτη» (Colman, 1993) όπου τα τοξικά ψυχικά περιεχόμενα των συντρόφων μπορούν να εμπεριέχονται, αλλά και να γίνονται διαχειρίσιμα για τον καθένα. Έτσι, όταν λόγω εξωγενών ή ενδογενών στρεσογόνων παραγόντων η ένταση ή ο θυμός κυριαρχεί στη σχέση, να μπορούν να διατηρήσουν την αίσθηση μιας σχετικά καλής σχέσης και ακόμα και αν τα πράγματα φτάνουν κάποιες φορές στα άκρα, να μπορούν να ανακάμψουν και να συνεχίσουν να επενδύουν στο δεσμό ως καλό αντικείμενο που επιβιώνει. Με τον τρόπο

αυτό το ζευγάρι διασφαλίζει την ευρωστία του δεσμού και εγκαθιδρύει μια «συντροφική οικολογία» που οργανώνεται γύρω από εποικοδομητικά στοιχεία όπως αμοιβαία αποδοχή της διαφορετικότητας και κοινές ιδέες, πεποιθήσεις, αμοιβαία ικανοποίηση της επιθυμίας, ναρκισστική ανακούφιση ως απόρροια της αναγνώρισης της ιδιαιτερότητας του άλλου. Έτσι, οι σύντροφοι δημιουργούν ένα πεδίο ασφάλειας και συναισθηματικής έκφρασης που εδραιώνει την ανθεκτικότητα του ζεύγους ώστε να ισορροπεί μετά από τις διάφορες κρίσεις με τις οποίες αναπόφευκτα έρχεται αντιμέτωπο. (Losso,2006).

Τι συμβαίνει, ωστόσο, όταν οι σύντροφοι αδυνατούν να συγκροτήσουν ένα εποικοδομητικό δεσμό; Τότε το περιβάλλον της σχέσης συγκροτείται ως ένα αφιλόξενο, εχθρικό πεδίο που κατακλύζεται από τα τοξικά ψυχικά περιεχόμενα, με αποτέλεσμα να κυριαρχούν διωκτικά άγχη (εγκλωβισμού, αφανισμού, εγκατάλειψης) που οδηγούν σε επιθέσεις σε οποιαδήποτε μορφή ζευγαρώματος ή «σύνδεσης» των συντρόφων (Bion, 1959).

Για να αντιμετωπίσει το ζευγάρι το διωκτικό άγχος καταφεύγει στη δημιουργία μιας αμυντικής σύμπραξης, χρησιμοποιώντας ο ένας τον άλλο ως πεδίο προβολής των αγχογόνων ψυχικών περιεχομένων. Κάνοντας αυτό, είναι σαν το ζευγάρι να συνάπτει ασυνείδητα μια συμφωνία, ένα «σύμφωνο αποποίησης» (Kaës, 2014). Πρόκειται για μια διυποκειμενική άμυνα στο πλαίσιο της οποίας το ζευγάρι αποκηρύσει από κοινού τα ασυνείδητα περιεχόμενα. Έτσι, μέσω απώθησης ή άρνησης οι σύντροφοι συν-δημιουργούν ένα είδος «μυστικής ατζέντας»



που τους προστατεύει από αυτό που φοβούνται. Μέσω του συμφώνου αυτού, αποποιούνται σκέψεις, αναπαραστάσεις ή άλλα τοξικά ψυχικά παράγωγα που έχουν ήδη αποκλειστεί και πρέπει να παραμείνουν απωθημένα ώστε να μην κυριευθούν από αυτά. Η αμυντική αυτή σύμπραξη των συντρόφων δημιουργεί «τοξικούς θύλακες» που διασφαλίζουν, ωστόσο, ότι ο δεσμός μπορεί να συνεχιστεί με κόστος την αποξένωση των συντρόφων από την προσωπική τους ιστορία. Για κάποια ζευγάρια οι κοινές τους άμυνες λειτουργούν αποτελεσματικά και συνεχίζουν τη σχέση τους χωρίς να νοιώθουν τους φόβους τους. Για κάποια, ωστόσο, το αμυντικό αυτό σύστημα μπορεί κάποια στιγμή να αποτύχει με αποτέλεσμα να εμφανιστεί εκ νέου ο φόβος και είναι τότε που στρέφονται στο χωρισμό ή αναζητούν θεραπεία. Άλλα, συνεχίζουν να παραμένουν μαζί σε μια σχέση έντονης συν-εξάρτησης που ενίοτε γίνεται καταστροφική στο βαθμό που μπορεί να αναπτύξει μια σαδομαζοχιστική δυναμική. Πρόκειται για τα ζευγάρια που ενώ είναι δυστυχισμένα δεν χωρίζουν γιατί αν το έκαναν θα ένοιωθαν ανυπεράσπιστοι διότι τα επώδυνα τμήματα του εαυτού που έχουν προβάλλει στο/στη σύντροφο θα επιστρέφαν στον εαυτό τους απειλώντας πλέον εκ των έσω. Ενίοτε τα ζευγάρια αυτά δημιουργούν έναν κόσμο που «αιωρείται» ανάμεσα στον τρόπο της εισβολής (όταν ο άλλος έρχεται κοντά) και της εγκατάλειψης (όταν απομακρύνεται ή διαφοροποιείται). Πρόκειται για το γνωστό ως «κλειστοφοβικό-αγοροφοβικό δίλλημα» ή κατ' άλλους «ναρκισσιστικό αδιέξοδο». Είναι σαν τα ζευγάρια αυτά να δηλώνουν ότιπνίγονται εξίσου μέσα και έξω από τη σχέση. Σε μια τέτοια δυναμική ζεύγους, η συντροφικότητα

οργανώνεται γύρω από τη φαντασίωση μιας καταστροφικής ψυχικής συνουσίας όπου το ζευγάρωμα δυο ψυχικών πραγματικοτήτων πυροδοτεί άγχος αφανισμού (Britton, 2003). Η συνθήκη αυτή χαρακτηρίζεται από μια συνεχή ροή παθολογικών προβλητικών ταυτίσεων που εισρέουν στη σχέση και δημιουργούν ένα περιβάλλον όπου η διαφορετικότητα του άλλου απορρίπτεται διότι ο άλλος δεν αναγνωρίζεται ως έτερος ενώ η δυνατότητα συμβολοποίησης υπολείπεται. Με αυτό τον τρόπο, οι σύντροφοι αποκρούουν την, ανυπόφορη γι' αυτούς, ψυχική πραγματικότητα που αναπόφευκτα εγείρεται στο πλαίσιο της συντροφικότητας: για παράδειγμα η εξάρτηση και η αυτονομία, η συμπερίληψη και ο αποκλεισμός, η ευγνωμοσύνη και ο φθόνος (Fisher, 2017). Τα ζευγάρια αυτά, όταν αναζητούν θεραπεία, ζητούν από τον θεραπευτή να «θεραπεύσει» τον σύντροφο, στην ουσία να τον αλλάξει ώστε να βρει η σχέση την προηγούμενη ισορροπία της. Στο κέντρο της ψυχοπαθολογίας του ζεύγους βρίσκεται η αδυναμία των συντρόφων να μοιραστούν ένα δικό τους διαψυχικό φιλόξενο περιέκτη χώρο που υποδέχεται τις επιθυμίες τους. Έτσι αυτές αντί να εισρέουν στον ενδιάμεσο χώρο του δεσμού και να αποκτούν νόημα, εισβάλλουν μέσα τους (ενίοτε με τη μορφή προσκολλητικών προβλητικών ταυτίσεων). Σε ένα τέτοιο περιβάλλον δεσμού ο ένας σύντροφος επιχειρεί να «αποικίσει» την ψυχική πραγματικότητα του άλλου. Αυτό το επιχειρούν μέσα από τον έλεγχο, την κυριαρχία πάνω στον άλλο ή τον αποκλεισμό του. Έτσι, όταν ο ένας εκφράζει μια διαφορετική άποψη ο άλλος την απορρίπτει διότι τη βιώνει ως ακύρωση της δικής του. Είναι σαν να το θεωρούν δεδομένο ότι ο



άλλος θα πρέπει να μην διαφοροποιείται, να παραμένει ίδιος. Συχνά στη συνεδρία αυτό εκφράζεται με απορία «μα καλά πως γίνεται να μην βλέπει ότι έχω δίκιο;» Σαν ο καθένας να θεωρεί ότι η δική του «πραγματικότητα» είναι η μόνη δυνατή. Στις συνεδρίες των ζευγαριών αυτών συχνά επικρατεί η απελπισμένη ανάγκη να ακουστούν και ταυτόχρονα να προστατευτούν από το να τους επιβληθεί η άποψη του άλλου. Έτσι μπαίνουν σε ένα ατέρμονο παιχνίδι συναλλαγών όπου κυριαρχεί η αντιπαράθεση και η αμοιβαία απόρριψη των διαφορετικών πραγματικοτήτων που στόχο έχουν να φανεί ποιός έχει δίκιο. Σαν να υπάρχει χώρος μόνο για έναν ψυχισμό στη σχέση. Η συνάντηση με τη διαφορετικότητα του ενός συντρόφου αναιρεί τον άλλο και συνήθως εγκαθιδρύεται μια συνεχής σύγκρουση για το ποια η επιθυμία θα κυριαρχήσει. Όπως ευθύβολα σχολιάζει η Morgan, τα ζευγάρια αυτά ζουν μαζί όχι για να δημιουργήσουν μια σχέση αλλά για να την αποφύγουν (Morgan, 2019). Όταν δε έρχονται στη θεραπεία, το αμυντικό τους σύστημα είναι τόσο σθεναρό που είναι σαν έχουν ανάγκη να αποδείξουν ότι τίποτε δεν μπορεί να αλλάξει.

Αυτό που ακολουθεί είναι τμήμα μιας από τις αρχικές συνεδρίες ενός ζεύγους που αδυνατεί να συνυπάρξει εποικοδομητικά και να συνδημιουργήσει σε ένα δικό του διαψυχικό πεδίο δηλαδή να συγκροτήσει ένα «γαμήλιο τρίγωνο» (Ruszczyzsky, 2005), στο πλαίσιο του οποίου οι διαφορετικές τους επιθυμίες των δυο συντρόφων θα μπορέσουν να περιεχθούν δηλαδή να γίνουν αντικείμενο διαπραγμάτευσης και σκέψης..

## ΤΟ ΖΕΥΓΑΡΙ Κ

Ο κ. Κ είναι 45 χρόνων, η κ. Κ 44. Είναι παντρεμένοι 18 χρόνια και έχουν δυο παιδιά, ένα κορίτσι 11 χρόνων και ένα αγόρι 9 χρ. Στη θεραπεία ήρθαν κατόπιν παρότρυνσης της κ. Κ. Ο κ. Κ δεν συμφωνεί αλλά αποφάσισε να έλθει. Ο κ. Κ δίνει την εντύπωση του εσωστρεφούς, χαμηλών τόνων ανθρώπου. Αντίθετα η κ. Κ μιλάει με ζωντάνια, φαίνεται πολύ εξωστρεφής και συχνά τείνει να καταλαμβάνει όλο το χρόνο της συνεδρίας. Σαν εκείνη να αποζητά την εγγύτητα, ενώ εκείνος να την ελέγχει. Μιλώντας για τη σχέση τους, αναφέρουν ότι όταν συναντήθηκαν μέσω κοινών φίλων, δεν ένοιωσαν έντονο έρωτα αλλά ότι και οι δυο ήταν στην ίδια «φάση»: ένοιωθαν «κουρασμένοι και απογοητευμένοι» γιατί είχαν βγει από δύσκολες σχέσεις και αναζητούσαν μια ήρεμη, σταθερή σχέση. Τα προβλήματα ξεκίνησαν από τον πρώτο χρόνο της σχέσης τους όπου τσακωνόταν για καθημερινά πράγματα. Η κ. Κ αναφέρει ότι η ένταση αυξάνονταν σταδιακά ώσπου τον 5<sup>ο</sup> χρόνο σκέφτηκε ότι έπρεπε να χωρίσουν. Τότε ο κ. Κ της πρότεινε γάμο και παντρεύτηκαν. Τους πρώτους μήνες του γάμου ήταν ευτυχισμένοι, ωστόσο, όλα ανατράπηκαν με την πρώτη εγκυμοσύνη. Όπως αναφέρει η κ. Κ, «Η συμπεριφορά του Κ, έτσι όπως το αντιλαμβάνομαι εγώ, άλλαξε 180 μοίρες, από τότε που έγινα μάνα». Από τότε ξεκινάει μια περίοδος που η σχέση τους διαγράφει περιόδους μεγάλης έντασης και καυγάδων που μερικές φορές έφτασαν στην αμοιβαία χειροδικία, αλλά και εναλλάσσεται από ήρεμες περιόδους. Και οι δυο νοιώθουν ότι η κατάσταση έχει φτάσει στο απροχώρητο και σκέπτονται να χωρίσουν. Νοιώθουν εγκλωβισμένοι σε μια σχέση-Βαβυλώνα



όπου ο ένας μιλάει μια γλώσσα που ο άλλος δεν καταλαβαίνει και προς την οποία κλείνει τα αυτιά του, να μην ακούει γιατί νοιώθει ότι θα τρελαθεί. Η κ. Κ περιγράφοντας αυτό που ζει στο γάμο της λέει: «Δεν υπάρχει κανάλι επικοινωνίας. Προσεγγίζουμε τα πράγματα από διαφορετική σκοπιά. Πάμε παράλληλα. Αν δεν τα βλέπαμε διαφορετικά, ίσως θα μπορούσε να υπάρχει μια σύγκλιση. Δεν μπορούμε να τα βρούμε. Εκείνος δεν με πάει, είναι επιθετικός, και εγώ είμαι σε άμυνα και το γυρίζω σε επίθεση, είμαι συνεχώς στη τσίτα. Όταν έρχεται σπίτι με ένταση δεν υπάρχει περιθώριο. Η έκρηξη έρχεται πολύ γρήγορα. Μου χαλάει την ηρεμία, μου προσβάλλει οτιδήποτε τυχαίνει να κάνω εκείνη την ώρα. Έρχεται επιθετικά και εγώ λέω, για κάτσε ρε γαμώτο. Κι εγώ τώρα τι κάνω εδώ πέρα; Μετά γίνεται χαμός. Αυτό μπορεί να γίνει σε 3 λεπτά μέσα». Ο κ. Κ περιγράφοντας πώς ζει τον γάμο του αναφέρεται σε μια αντίστοιχη εμπειρία: «Για μένα αν εξαιρέσουμε τους λόγους της παρεξήγησης, να πει κάτι και εγώ να το παρεξηγήσω ή να αντιδράσω χωρίς να το έχω ακούσει καλά κ.λπ. Αν εξαιρέσουμε αυτά, αυτό που με εκνευρίζει στην Κ είναι ότι δεν μπορώ να έχω μαζί της λογικό διάλογο. Η Κ όταν νοιώσει ότι δεν μπορεί να τα βγάλει πέρα με τα λόγια, γιατί της εξηγώ ότι έχει λάθος, νοιώθει απειλημένη με αυτό το πράγμα ε..εε πως να το πω... αλλάζει τους κανόνες της συζήτησης και πετάει κάτι άλλο. Δηλαδή μου επιτίθεται, προσπαθεί να με εκνευρίσει ξεφεύγοντας απ' την συζήτηση. Φυσικά από τη στιγμή που γίνεται αυτό, εγώ νοιώθω την έκρηξη. Κατά 90% έτσι γίνεται».

Μιλώντας για τις ιστορίες τους, η κ. Κ που είναι μοναχοπαίδι, εκφράζει το θυμό της για τη μητέρα της. Την περιγράφει ως αυταρχική,

ελεγκτική και βίαιη : «...ήταν σε όλα απόλυτη. Στην καθαριότητα, στο ντύσιμό μου, δεν μπορούσα να πάρω πρωτοβουλία να ντυθώ, να βάλω σαν έφηβη το τζινάκι μου. Αν το έκανα θύμωνε και με έδερνε». Τον πατέρα τον περιγράφει ως μια αδύναμη φιγούρα λέει: «ο μπαμπάς ήταν πολύ μαλακός, αδύναμος». Περιγράφει τους γονείς της ως ένα εμπόλεμο ζευγάρι. Οι συνεχείς τους καυγάδες δημιουργούσαν μια τοξική ατμόσφαιρα που καταλάμβανε το μεγαλύτερο μέρος του οικογενειακού πεδίου με αποτέλεσμα οι ανάγκες της κ. Κ για ασφάλεια να πέφτουν στο κενό. Η κ. Κ φαίνεται να έχει εσωτερικεύσει ένα εσωτερικό ζεύγος θύμα /θύτη. Ένα ζεύγος που απαρτίζεται από ένα διωκτικό θηλυκό και ένα αδύναμο αρσενικό που συμμορφώνεται. Όπως θα πει η κ. Κ: « Η μαμά είχε πολλά νεύρα. Ο μπαμπάς όλο έβγαζε εκζέματα».

Ο κ. Κ είναι το μικρότερο από τα δυο αγόρια της οικογένειας. Εκφράζει τον θυμό του για τη μητέρα διότι ήταν κακομαθημένη και ήθελε πάντα να γίνεται το δικό της αδιαφορώντας για τις ανάγκες της οικογένειας. Θυμάται: «... δεν ήξερα γυρνώντας από το σχολείο αν θα υπήρχε φαγητό, αν κάποιος θα ήταν εκεί να με περιμένει. Η μητέρα μου συνέχεια έλειπε, έκανε τη ζωή της. Ήταν πολύ ειρωνική, ιδιαίτερα στον μπαμπά. Τον προκαλούσε συνέχεια αλλά, εκείνος αποσύρονταν. Μια μέρα έφυγε από το σπίτι και δεν γύρισε ποτέ. Ήταν σαν ο καθένας να ήταν στον κόσμο του. Ήμασταν σαν ξένοι που προσποιούμασταν ότι ήμασταν οικογένεια». Ο κ. Κ φαίνεται να έζησε τον τρόπο των επισφαλών δεσμών, την απόρριψη από τη μητέρα αλλά και το θυμό, μια και ένοιωθε ότι οι επιθυμίες του και



κυρίως η ανάγκη του για εξάρτηση και φροντίδα απορρίπτονταν. Και οι δυο νοιώθουν θυμό για την απόρριψη που ένοιωσαν από τους γονείς. Και οι δυο ένοιωσαν τις μητέρες ως διωκτικές ναρκισσιστικές και τους πατέρες ως ανεπαρκείς φιγούρες. Και οι δυο ένοιωσαν

ότι οι δικές τους ανάγκες για ασφάλεια αγνοήθηκαν και αντικαταστάθηκαν από τις ανάγκες των γονιών.

Ακολουθεί ένα τμήμα μιας από τις πρώτες συνεδρίες όπου διαγράφεται η ατμόσφαιρα της σχέσης και κυρίως η συναρθρωμένη μεταβίβαση των συντρόφων.

### **Συνεδρία Α**

Η συνεδρία ξεκινά με πολύ φόρτιση.

**κα Κ** -Σαν γυναίκα δεν είμαι πια αυτό που ήμουν για σένα. Χοντρή με ανεβάζεις, μπάζο με κατεβάζεις. Χαμηλής νοημοσύνης με λες, ότι δεν έχω αντίληψη, ξεχνάω. (προς Θ.) Δεν μου λείπει για τη δουλειά του. Είναι αλλού.

**κ. Κ.**- Και τι να σου πω;

**κα Κ.**- Τι θα πει, τι να μου πεις; Τι ρωτάς; Κάνεις τον χαζό; Αρνείσαι να μου πεις, λες και είμαι χαζή. Με υποτιμάς σε όλα. Για σένα είμαι κακή μαγείρισσα, ανεπαρκής μητέρα. Πώς μπορείς να διεκδικείς κύριε μια γυναίκα με τέτοιες ανεπάρκειες; Ας την να πάει πιο πέρα, γιατί είσαι από πάνω; Τι, την διεκδικείς με το έτσι θέλω; Αφού την κάνεις και δυστυχημένη;

**κ. Κ** - Σε πιά κλίμακα σε κάνω δυστυχημένη ;

**κα Κ.** -Δεν βάζουμε κλίμακες σε αυτά.

**κ. Κ** -Δεν μπορεί. Εσύ είπες δεν υπάρχει άσπρο-μαύρο (φανερά εκνευρισμένος). Κοίτα, στο θέμα της μαγείρισσας είσαι ανεπαρκής, ναι. (προς Θ.) Κοιτάζτε από τις δέκα φορές που μαγειρεύει, τις πέντε καίει το φαγητό. Τις επτά δεν το τρώνε τα παιδιά γιατί είναι άνοστο...

**κα Κ**- (τον διακόπτει) Δεν με αφήνεις να βάλω βούτυρο, δεν με αφήνεις να βάλω αλάτι..

**κ. Κ** -(την διακόπτει) Άσε, το βούτυρο δεν θα το βάλεις γιατί είναι ανθυγιεινό για τα παιδιά μας.

**κα Κ** -Γιατί να μην φάνε τα παιδιά; (προς Θ.) Εσείς τι λέτε; Τα παιδιά δεν πρέπει να φάνε απ' όλα; Πείτε μου, ξέρετε οικογένειες που να τρώνε όπως στο Γενικό Κρατικό; Τα παιδιά θέλουν γεύσεις. ( προς τον κ. Κ) : Λες ανεπαρκής μαγείρισσα. Όσοι έχουν έρθει σπίτι και έχουν φάει, λένε το αντίθετο.

**κ. Κ** -Ως δια μαγείας, όποτε έρχονται κάποιιοι καλεσμένοι σου σπίτι, μαγειρεύεις πάρα πολύ καλά. Γιατί σε ενδιαφέρει. Σε ενδιαφέρει πάρα πολύ η γνώμη των άλλων. Ενώ τις άλλες φορές δεν σε ενδιαφέρει. Ειδικά όταν στο λείπει ο άνδρας σου. Πρόσεξε τι λέω (υψώνει πολύ τη φωνή), όταν στο λείπει ο άντρας σου!! Γιατί έχεις το κόμπλεξ με τον άνδρα σου. Δεν θέλεις να τον ευχαριστείς.

**κα Κ** -Έτσι νομίζεις.

**κ. Κ** - (σε μεγάλη ένταση ) Τότε γιατί δεν χρησιμοποιείς, εδώ και ένα χρόνο, βιολογικές ντομάτες; Έχω πάψει, δεν το λέω πια, το έχω πει 100 φορές (ουρλιάζει). Γιατί δεν χρησιμοποιείς τις αναθεματισμένες τις βιολογικές; Γιατί δεν το θυμάσαι. Δεν σε ενδιαφέρει να το θυμάσαι.

**κα Κ**- (με μεγάλη ένταση) Ρώτα όποια γυναίκα να σου πει. Το καθημερινό μαγείρεμα το βαριέται.

**κ. Κ**- Έτσι ξεφεύγεις πάντα, μιλάς γενικόλογα και μου την δίνεις. Είσαι τρελή και με τρελαίνεις. Να πας να κοιταχτείς. Χρειάζεσαι ψυχίατρο.





**κα Κ-** (εξοργισμένη) Εσύ χρειάζεσαι ψυχίατρο. Πόσες φορές έχω πάρει βιολογικές και δεν μου έχεις πει ευχαριστώ;

**κ. Κ-** Κάθε φορά που τις χρησιμοποιείς στο λέω.

Η κα Κ γελάει ειρωνικά κάτι που εξοργίζει τον κο Κ.

**κ. Κ** (εξοργισμένος) -Μην γελάς. Δηλαδή με κοροϊδεύεις;

**Κα Κ** Δεν γελάω. (ακόμα πιο ειρωνική) Μπα, σε ενοχλεί;

**κ. Κ**(εξοργισμένος) Θέλεις να φωνάξω; (προς Θ.) Είδατε; Αυτό κάνει συνέχεια, με ειρωνεύεται και μετά λέει ότι επιτίθεμαι εγώ.

Στη συνεδρία αυτή κυριαρχεί η αγωνία των συντρόφων να ακουστούν, να νοιώσουν αποδοχή ο ένας από τον άλλο. Ο δεσμός τους οργανώνεται γύρω από τη φαντασίωση ενός εσωτερικού ζεύγους θύματος-θύτη. Ο κάθε ένας νοιώθει τον εαυτό του θύμα του συντρόφου-θύτη. Η κ. Κ νοιώθει ότι ο κ. Κ της επιβάλλει την ανάγκη του, την παραπέμπει σε μια ταυτότητα ανεπάρκειας «κακή μαγείρισα». Ο κ. Κ. ζει πάλι την οργή της έλλειψης φροντίδας που νοιώθει εμπρόθετη: « ...τον άνδρα σου δεν θέλεις να τον ευχαριστήσεις». Σε ένα τέτοιο πλαίσιο δεσμού οποιαδήποτε μορφή ζευγαρώματος δέχεται επίθεση. Έτσι, κυριαρχεί η αγωνία του αποκλεισμού, η πίεση της εισβολής. Οι επιθυμίες του καθένα αντί να συνυπάρχουν δέχονται επίθεση, το ίδιο και η σκέψη μέχρι η επιθυμία του ενός να υποχωρήσει υπέρ της επιθυμίας του άλλου. Έτσι, αδυνατούν να μοιραστούν ένα κοινό πεδίο της σχέσης όπου η διαφορετικότητα του καθένα αναγνωρίζεται, γίνεται αντικείμενο διερεύνησης και σκέψης. Αντί αυτού συναντούν τον χειρότερό τους εφιάλητη: ένα

δεσμό που κυριαρχεί η σαδομαζοχιστική συνεξάρτηση που οργανώνεται γύρω από τον έλεγχο, την κριτική, την εισβολή μέσω προσκολλητικών προβλητικών ταυτίσεων. Στο περιβάλλον αυτό κυριαρχούν η ακαμψία και οι συνεχείς αλληλοκατηγορίες, δεδομένου ότι κανείς δεν αναγνωρίζει τη συνεισφορά του στο πρόβλημα της σχέσης. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο δεσμού η διαφορετικότητα του ενός συντρόφου βιώνεται ως απόρριψη της διαφορετικότητας του άλλου. Έτσι, μόνο μια από τις δυο μπορεί να επιβιώνει κάθε φορά. Η ψυχική πραγματικότητα του ζεύγους κατακλύζεται από αντιλιβιδινικές ενορμήσεις που εκφράζονται με επιθέσεις σε οποιαδήποτε μορφή σύνδεσης. Οι σύντροφοι αδυνατούν να συνδημιουργήσουν ένα «γαμήλιο» περιέκτη», ένα πεδίο ασφάλειας και δημιουργίας σκέψης. Οι επιθυμίες τους αντί να γίνονται αντικείμενο διαπραγμάτευσης και σκέψης στον ενδιάμεσο χώρο της σχέσης αναμεσά τους, παραμένει τοξική και εισβάλλουν μέσα τους.

## Βιβλιογραφία

**Aulagnier, P. (2003).** *La violence de l'interprétation*. Paris : Fil rouge.

**Berenstein, I., Puget, I. (2008).** *Psychanalyse du lien*, Ramonville : Érès.

**Bion, W. (1959).** Attacks on Linking. *International Journal of Psychoanalysis*, Vol. 40 (pp. 308-315).

**Bion, W. R. (1961).** *Experiences in groups*. London: Tavistock. (1977).



- Britton, R. (1989).** The missing link: parental sexuality in the oedipus complex. In: J. Steiner (Ed.), *The Oedipus Complex today: Clinical Implications*. London: Karnac. (p.83-101).
- Britton, R. (2003).** *Sex, Death and the Superego: Experiences in Psychoanalysis*. London: Karnac.
- Colman, W. (1993).** Marriage as a psychological container. In S. Ruzsyczynski (ed.), *Psychotherapy with Couples: Theory and Practice at the Tavistock Institute of Marital Studies*. pp. 70 (98). London: Karnac Books.
- Fisher, J.V. (2017).** Macbeth I the consulting room: Proleptic imagination and the couple. In Nathans & M.Schaefer (Eds.) *Couples on the couch: psychoanalytic Couple Therapy and the Tavistock Model*. London & New York: Routledge. (pp.90-112).
- Freud, S. (1899/2010).** *The interpretation of dreams*, J. Strachey. New York: Basic Books (2010).
- Kaës, R. (2009).** *Les alliances inconscientes*, Paris, Dunod.
- Kaës, R. (2014).** The psychical reality of linking. In (Anna Maria Nicolo, Pierre Benghozi & Daniela Lucarelli Edrs.) *Families in transformation. A psychoanalytic approach*. London: Karnac pp.3-(20).
- Losso, R. (2006).** Intrapsychic, interpsychic and transpsychic communication. In J.S. Scharff & D. E. Scharff (Eds.) *New Paradigms for treating relationships*. Lanham, MD: Jason Aronson. (pp33-42).
- Nicolò, A. M; Norsa, D. and Carratelli T. (2003).** Playing with Dreams: The Introduction of a Third Party into the Transference Dynamic of the Couple. *Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, Vol. 5, No. 3.
- Ogden, T.H. (1994).** *Subjects of analysis*. London: Karnac Books.
- Ruzsyczynsky, S. (2005).** Reflective space in the intimate couple relationship: the “marital triangle”. In Francis Grier (Edr.,) *Oedipus and the couple*. London: Karnac pp. 31-(48).

**Αναστασία Τσαμπαρλή**

## Ο ρόλος του Συντονιστή στην Ομαδική Ανάλυση – Το Πλαίσιο

*Θεωρητικές έννοιες χρήσιμες για την κατανόηση της λειτουργίας της αναλυτικής ομάδας και του συντονιστή*

### A

*“Ποιος είναι ο τρίτος που περπατεί πάντα στο πλάι σου. Όταν μετρώ, είμαι μονάχα εγώ κι εσύ μαζί μου. Μα όταν κοιτάζω εμπρός τον άσπρο δρόμο υπάρχει πάντα κάποιος που περπατεί στο πλάι σου. Γλιστρώντας τυλιγμένος σε καστανό μανδύα, κουκουλωμένος. Αν είναι άντρας αν είναι γυναίκα δεν το ξέρω. Μ’ αυτός εκεί ποιος είναι απ’ τ’ άλλο πλάι σου;”*

Το απόσπασμα αυτό από την Έρημη Χώρα του T.S. Elliot μας θυμίζει ότι οι άνθρωποι υπάρχουμε σε ομάδες. Όπως έλεγε και ο Foulkes (1964), αν μεταξύ του A και του B υπάρχει μία αλληλεπίδραση, για να ειδωθεί αυτή η αλληλεπίδραση σε βάθος προοπτικής απαιτείται η παρουσία ενός τρίτου προσώπου Γ. Αυτό το μοντέλο για την κατανόηση των τριών είναι το απλούστερο στοιχειώδες μοντέλο για την κατανόηση των διαπροσωπικών σχέσεων. Ο Γ αντιπροσωπεύει την τρίτη νέα διάσταση που εισάγει η συνθήκη της ομάδας. Αν στη θέση του Γ φέρουμε ένα παιδί, έχουμε ένα πρωταρχικό οικογενειακό τρίγωνο που προσφέρει στο παιδί 2 ανεξάρτητες συνδέσεις με κάθε ένα μέλος από τους γονείς και το φέρνει αντιμέτωπο με τον δικό τους δεσμό, από τον οποίο το ίδιο αποκλείεται. Θα μπορούσαμε τώρα να το δούμε υπό το πρίσμα της πρωταρχικής σκηνής, δηλαδή της ερωτικής συνεύρεσης των δύο γονιών, μιας αλήθειας η οποία υπονοείται, αλλά δεν αναφέρεται άμεσα και η οποία συνιστά τον θεμέλιο λίθο του Οιδιποδειού συμπλέγματος. Η τάση για επικέντρωση στις επί μέρους σχέσεις του παιδιού με τους δύο γονείς ξεχωριστά N-M και N-Π αφήνει έκθετη την τρίτη πλευρά του τριγώνου M-Π (Britton 1989), την κατ’ εξοχήν δημιουργική πράξη, αιτία και απαρχή της ίδιας της ύπαρξης του υποκειμένου (όπου M=Μητέρα, Π=Πατέρας, N=Νήπιο). Σε αντίθετη περίπτωση παρέχεται στο παιδί ένα πρότυπο αντικειμενοτρόπων σχέσεων, στο οποίο είναι μάρτυρας και όχι συμμετέχων. Έτσι μπορεί να παρατηρήσει τις αντικειμενοτρόπες σχέσεις και να αντικρύσει τον δικό του εαυτό ως αντικείμενο παρατήρησης, να δει τον εαυτό του σε αλληλεπίδραση με τους άλλους, ενώ παραμένει ο εαυτός του.

**Αυτή η διαδικασία από τον γραμμικό τρόπο σχετίζεσθαι σ’ έναν τρισδιάστατο χωρικό, διαφοροποιεί ριζικά τον ψυχισμό και μπορεί δυνητικά να οδηγήσει στην ετερότητα. Αποτυπώνοντας αυτό το σκεπτικό, μπορεί κανείς να κατανοήσει την εγκαθίδρυση του τριγωνικού οιδιποδειακού μοντέλου στην ομάδα, λειτουργία την οποία ενισχύει η στάση του συντονιστή κατά την αναλυτική του λειτουργία.**

### B

Πριν αναφερθούμε στη δυναμική και αναλυτική στάση του συντονιστή θα πρέπει να πούμε ότι στην ομάδα χρησιμοποιούνται ψυχαναλυτικές έννοιες, αλλά και έννοιες των επιγόνων του Freud όταν στη ψυχαναλυτική σκέψη μετατοπίσθηκε η έμφαση από την θεωρία των εννομήσεων στη θεωρία των αντικειμενοτρόπων σχέσεων και τέτοιες είναι: **η καταθλιπτική θέση της M. Klein, ο μεταβατικός χώρος και μεταβατικό αντικείμενο του Winnicott, η θεωρία της εμπειρίας του Bion**. Ξεκινώντας από την **Φροϋδική θεωρία**, ενόρμηση είναι μία ώση η οποία έχει την πηγή της στο σώμα και χρησιμοποιεί ως μέσο το αντικείμενο για να

πετύχει το σκοπό της, που είναι η ικανοποίηση. Ο Freud ξεχωρίζει αυτή την ώση από το ερέθισμα, το ένστικτο που είναι μία σωματική διέγερση χωρίς να έχει πάρει τον δρόμο της ψυχικής εργασίας, της ψυχοποίησης που έχει πάρει η ενόρμηση, και η οποία μας εισάγει κατ' αυτό τον τρόπο στην τάξη της επιθυμίας (Δημόπουλος 2016).

Κατά την **M. Klein** υπάρχουν σχέσεις αντικειμένου από τη στιγμή της γέννησης, εξ' ου και ενδοβλητικές διαδικασίες δρουν και δημιουργούν εσωτερικά αντικείμενα από την αρχή της γέννησης. Αυτά είναι τα καλά, όσο και τα κακά αντικείμενα τα οποία προβάλλονται στο στήθος της μητέρας (καλός μαστός, κακός μαστός). Τα καλά αντικείμενα προκαλούν ευχάριστα συναισθήματα (στομάχι γεμάτο γάλα). Τα κακά αντικείμενα προκαλούν δυσάρεστα συναισθήματα (αίσθημα πείνας).

Σύμφωνα με την M. Klein, το παιδί αντιλαμβάνεται τη μητέρα του ως ολικό πρόσωπο κατά τους έξη πρώτους μήνες. Αυτή ακριβώς η αλλαγή σηματοδοτεί την έναρξη της καταθλιπτικής θέσης, η οποία στη συνέχεια σηματοδοτεί την έναρξη της συγκρότησης του οιδιποδείου συμπλέγματος. Η ολική μητέρα αντιμετωπίζεται ως αντικείμενο που είναι μονίμως εκτεθειμένο σε κίνδυνο. Καθώς γίνεται όλο και πιο έντονα αντιληπτό ότι οι επιθέσεις που στοχεύουν στο αντικείμενο προέρχονται από το εσωτερικό του εαυτού, προκύπτει η αυθεντική ενοχή η οποία με τη σειρά της προκαλεί τον οίκτο, τις τύψεις και την ανάγκη επανόρθωσης. Η αμφιθυμία ξεπερνιέται όταν γίνει σταδιακά αντιληπτό ότι το καλό αντικείμενο φέρει τόσο το καλό όσο και το κακό χωρίς η συναισθηματική ροή να μετατρέπεται σε μίσος. Η ενδοβολή του καλού ολικού αντικειμένου επιτυγχάνεται τη στιγμή που αυτό το καλό αντικείμενο εδραιώνεται στον εαυτό. Το βρέφος χρειάζεται να συγκροτήσει την καλή εσωτερική μητέρα προκειμένου να βρει και πάλι την καλή μητέρα στην εξωτερική πραγματικότητα. **Στην αναλυτική ομάδα οι “άλλοι” διατίθενται ως καλά και κακά μερικά εσωτερικά αντικείμενα με απώτερο σκοπό να προσφέρουν στο μέλος-βρέφος την δυνατότητα νέων εσωτερικεύσεων καλών σχέσεων αντικειμένου συμβάλλοντας στην ενδοβολή του καλού ολικού αντικειμένου, στη διορθωτική συναισθηματική εμπειρία και θεραπεία (Αρνoux 1997).**

Για τον **Winnicott**, εκτός από τη μητέρα-αντικείμενο υπάρχει και η μητέρα-περιβάλλον. Παιδί και μητρικό περιβάλλον είναι αναπόσπαστα μέρη ενός συστήματος, έξω από το οποίο ο εαυτός εξατομικεύεται. Όταν η απουσία της μητέρας προκαλεί μία ματαιώση ανεκτή στο παιδί, τότε το παιδί χρησιμοποιεί ένα στοιχείο από το περιβάλλον της μητέρας ως το πρώτο «εγώ-μη εγώ» σε ένα μεταβατικό χώρο μεταξύ φαντασίας και πραγματικότητας (Davis, Wallbridge 1981). **Η ομάδα μέσω της matrix μπορεί να θεωρηθεί ως ένας μεταβατικός χώρος (διευκολυντικό περιβάλλον μητέρας), μία ιδιότυπη μείξη φαντασίας και πραγματικότητας, όπου συνυπάρχουν εαυτός (το μέλος) και μεταβατικά αντικείμενα (τα άλλα μέλη), υποκείμενα σε μηχανισμούς αποχωρισμού και εξατομίκευσης σε έναν ενδιάμεσο χώρο (ομάδα).**

Ο **Bion** πήρε την έννοια-άμυνα της προβλητικής ταυτοποίησης από την M. Klein και έφερε στο προσκήνιο την έννοια της εμπερίεξης [containment (περιέχον-contain και περιεχόμενο-contained)]. Κατ' αυτήν η μητέρα τροφός θα πρέπει να διαθέτει την ονειροπόληση και μαζί μ' αυτήν αγάπη για το παιδί, μέσα σ' έναν τριαδικό δεσμό που συμπεριλαμβάνει τον πατέρα. Μία πνευματική κατάσταση ικανή να δεχθεί τις προβλητικές ταυτίσεις του βρέφους

ανεξάρτητα του αν αυτό τις αισθάνεται σαν καλές ή κακές. Παραδείγματος χάριν τα διαλυτικά, διωκτικά άγχη του βρέφους η μητέρα τα τροποποιεί και τα επιστρέφει σε κάτι ασφαλές και καθησυχαστικό το οποίο το παιδί το επανενδοβάλλει. Αυτή η προβλητική ταύτιση στη θετική μορφή της θα αποτελέσει μία πρώιμη μορφή, αυτού που αργότερα θα ονομαστεί ικανότητα για σκέψη και συμβαδίζει-συμπλέει με τη λειτουργία “άλφα” της μητέρας. Κι αυτό γιατί η λειτουργία “άλφα” μετασχηματίζει τις αισθητηριακές εντυπώσεις που συνδέονται με μια συναισθηματική εμπειρία σε στοιχεία “άλφα”. Αυτά σχηματίζουν ένα φραγμό επαφής, ένα είδος φραγμού ασφάλειας, διαδραματίζουν το ρόλο μίας μεμβράνης, η οποία, λόγω της σύνθεσης και της διαπερατότητας της, διαχωρίζει τα ψυχικά φαινόμενα σε δύο ομάδες, από τις οποίες η μία επιτελεί τις λειτουργίες της συνείδησης και η άλλη της μη συνειδητότητας. Καθορίζει τη μεταφορά στοιχείων του συνειδητού στο ασυνείδητο και αντιστρόφως. Επηρεάζει τη μνήμη και τα χαρακτηριστικά της μίας ή της άλλης ανάμνησης. Επίσης καθιστά εφικτή την ανάδειξη των στοιχείων “βήτα”, που συγκροτούν τα «παράξενα αντικείμενα», στοιχείων υπό την επιρροή του ασυνειδήτου που διέφυγαν του μετασχηματισμού σε στοιχεία “άλφα” (Schmid-Kitsikis 1999).

Η ικανότητα κατά συνέπεια της ανοχής της ματαίωσης από το βρέφος συμβαδίζει με την ικανότητα ονειροπόλησης της μητέρας και της αγάπης της γι’ αυτό. **Μπορούμε να σκεφτούμε την ομάδα ως εμπεριέχουσα μητέρα που διευκολύνει να κατανοούνται τα συμπτώματα και οι δυσκολίες των μελών, μέσα από ένα τρόπο να τις διεργάζεται και να τις επεξηγεί καθησυχαστικά, λειτουργία που προοδευτικά μεταβιβάζεται από τον συντονιστή στην ομάδα, τον οποίο τα μέλη λαμβάνουν ως πρότυπο συμπεριφοράς.**

Γ

**Θεωρία Gestalt:** Βασική επίδραση στη θεωρία της Ομαδικής Ανάλυσης έχει ασκήσει η Θεωρία Gestalt, όχι ως θεραπευτική τεχνική, αλλά ως θεμελιώδης αντίληψη για τη σχέση φιγούρας φόντου, δηλαδή τη σχέση του επιμέρους με το όλον (Foulkes, 1990, σελ. 154). Αναπτύχθηκε από τους **W. Kohler, K. Koffka και M. Wertheimer** μέσα στο ευρύτερο πνεύμα ολιστικής αντίληψης της εποχής, το οποίο διαπνεόταν από την προσπάθεια αμφισβήτησης του Καρτεσιανού δυϊσμού και των συναφών πεποιθήσεων στο ιδεολογικό και επιστημονικό πεδίο. Κατ’ αυτούς κάθε αντικείμενο γίνεται αντιληπτό μέσα σε ένα διαμορφωμένο “όλον”, σε ένα σύνολο που απαρτίζεται από πολλά επιμέρους στοιχεία και το αντικείμενο αυτό μπορεί να αλλάξει σε σχέση με το “όλον” μέσα στο οποίο έχει ενσωματωθεί (Kohler 1925, Koffka 1935, Wertheimer 1959).

Στο ίδιο πνεύμα της εποχής ο νευροβιολόγος **K. Goldstein** υποστήριζε ότι το νευρικό σύστημα αντιδρά όχι σαν ένα άθροισμα ατομικών νευρώνων, αλλά ως “όλον”. Το νευρικό σύστημα αποκαλούσε δίκτυο, τους δε ατομικούς νευρώνες κομβικά σημεία. Ο Foulkes εφήρμοσε την ιδέα του “όλου” στη δική του αντίληψη για το άτομο. Έτσι, η ομάδα δεν ισούται με το άθροισμα των μελών της. Η ουσία του ατόμου είναι κοινωνική και όχι ατομική. Κάθε άτομο αποφασιστικά και αναπόφευκτα καθορίζεται από τον κόσμο μέσα στον οποίο ζει, από την κοινότητα που το περιβάλλει, από την ομάδα της οποίας αποτελεί μέρος. Είναι ένα τμήμα του κοινωνικού δικτύου, “ένα μικρό κομβικό σημείο” και αποτελεί με την ομάδα ένα όλον.

Παράλληλα με τη θεωρία Gestalt, αναπτύχθηκε την ίδια εποχή στη Γερμανία η **θεωρία του Πεδίου** του **K. Lewin** (1890-1947), η οποία είχε μία έμμεση σχέση με την Ομαδική Ανάλυση. Κατά τον Lewin, ο άνθρωπος αναδεικνύεται ως ένα “πεδίο” στο μεταίχμιο των δικών του σωματικών ορίων και των ορίων του κόσμου. Ο άνθρωπος συμπυκνώνει ως “πεδίο” τα όρια αυτά, κατά τρόπο που τόσο αυτός όσο και ο κόσμος (φυσικός και κοινωνικός) διατηρούν την ατομική τους υπόσταση ενώ συγχρόνως αποτελούν και ένα “όλον” (Hall and Lindzey, 1978).

### **Ο ρόλος του συντονιστή στην αναλυτική ομάδα**

Όταν αναφερόμαστε στο ρόλο του συντονιστή στην αναλυτική ομάδα, θα λέγαμε ότι υπάρχουν δύο παράμετροι που έχουν σχέση με τη λειτουργία του μέσα σε αυτή.

1. Η δυναμική (εκτελεστική) λειτουργία
2. Η αναλυτική λειτουργία

### **Η δυναμική λειτουργία του συντονιστή – Μέρος 1<sup>ο</sup>**

Ο συντονιστής εγκαθιδρύει την ομαδική αναλυτική κατάσταση εντός ενός επιμελώς κατασκευασμένου σκηνικού (setting). Ορίζει ένα σύνολο συνθηκών (conditions set). Ορίζει δηλαδή ποια είναι τα μέλη και τον αριθμό των μελών που κάθονται σε κυκλική διάταξη, το χρόνο και χώρο διεξαγωγής της ομάδας, τη διάρκεια και τη συχνότητα των συναντήσεων. Επίσης ορίζει τους κανόνες συμπεριφοράς (principles of conduct acquired) που αναμένεται να ακολουθούν τα μέλη:

- Τακτικότητα στην προσέλευση (regularity)
- Ακρίβεια και συνέπεια στην προσέλευση (punctuality)
- Διακριτικότητα (discretion)
- Αποχή (abstinence)
- Όχι επαφές εκτός ομάδας (no outside contact)
- Να μη λαμβάνονται αποφάσεις ζωής, όταν η ομάδα βρίσκεται σε διακοπές

Ο συντονιστής είναι απαραίτητο να διατηρεί αυστηρά και ο ίδιος τους κανόνες της τακτικότητας και της ακρίβειας που αναμένει από τα μέλη της ομάδας. Συνιστάται να αποφεύγει να εμφανίζεται νωρίτερα πράγμα που σημαίνει και έναρξη της συνεδρίας, καθώς επίσης και να μην παρατείνει τη διάρκεια της, χωρίς να είναι υπερβολικά άκαμπτος. Θα πρέπει να ενημερώνει σχετικά με την προοπτική διάρκειας της ομάδας. Καθώς και να ενημερώνει την ομάδα έγκαιρα για ακυρώσεις. Οι απουσίες και οι καθυστερήσεις θα συνδεθούν στην πορεία της ομάδας με τα διαδραματιζόμενα και τη θεματολογία της ομάδας, καθώς και με τις ασυνείδητες κινήσεις των μελών και της ομάδας συνολικά. Ο Foulkes επισημαίνει ότι στις υποχρεώσεις του συντονιστή εμπεριέχεται και η διατήρηση ακριβούς αρχείου των ομαδικών αναλυτικών συνεδριών, ως καταγραφή συμμετοχής. Βασικά πρόκειται για μια λίστα μελών, η παρουσία ή η απουσία των οποίων καταγράφεται. Οι καταγραφές αυτές ίσως είναι βοηθητικές στην ανάλυση παραγόντων στην ομάδα ως όλον, που οδηγούν σε τάση απουσίας των μελών. Επίσης αναφέρεται στην καταγραφή του τρόπου που κάθονται στον κύκλο τα μέλη, την ώρα προσέλευσης, καθώς και την κατάλληλη στιγμή που θα το φέρει στη συνεδρία, αφού τέτοιες παρατηρήσεις του συντονιστή μπορεί να βοηθήσουν την ικανότητα παρατήρησης και ερμηνείας από την πλευρά των μελών της ομάδας.

Η συλλογή σημειώσεων εντός της συνεδρίας δεν συνιστάται. Οι σημειώσεις έχουν μεγάλη σημασία για κάποιον που θέλει να γράψει και να επικοινωνήσει τις εμπειρίες του. Κάποιος χάνει ένα μεγάλο ποσό λεπτομερειών, αν δεν κρατάει σημειώσεις για μεγάλο χρονικό διάστημα. Επίσης μπορεί να εμποδίσουν την καλή μνήμη του συντονιστή, αν βασιστεί μόνο σε αυτές. Οι σημειώσεις καλό θα ήταν να κρατούνται στο μεσοδιάστημα των ομάδων. Επίσης σημειώσεις κρατούνται, όταν υπάρχει κάποιο ενδιαφέρον θέμα, πρόβλημα ή κάποιος ιδιαίτερος ασθενής και σκόπιμα εστιάζομαστε σε αυτό το θέμα.

Η Δυναμική Λειτουργία είναι σημαντική, όσο και οι αναλυτικές παρεμβάσεις κατά τη διάρκεια της συνεδρίας. Ο συντονιστής έχει την αποκλειστική ευθύνη για τη δημιουργία και τη διατήρηση του πλαισίου. Είναι ο φρουρός της σταθερότητας της ομάδας και η ομάδα ο φορέας της θεραπευτικής αλλαγής. Η σταθερότητα του πλαισίου συχνά παρέχει πλούσιο μεταβιβαστικό υλικό. Όλα αποκτούν ψυχοδυναμική σημασία (πχ απουσίες, μη τήρηση της αποχής) κατά τη δυναμική λειτουργία στην ομάδα και ο συντονιστής έχει το ελεύθερο να λαμβάνει όλες τις απαραίτητες αποφάσεις για να διατηρεί την ομάδα στη μέγιστη απόδοση της (Foulkes 1975).

### **Η δυναμική λειτουργία του συντονιστή – Μέρος 2<sup>ο</sup>**

#### **Conditions set, principles of conduct required**

Η σειρά όρων και οι κανόνες συμπεριφοράς είναι μία διάταξη, ένα «σετάρισμα» ορίων. Η διάταξη είναι μία κατασκευή χώρου, χρόνου και αντικειμένων με σκοπό να επιφέρει την γνώση και τον μετασχηματισμό. Τα όρια και ο χώρος υφίστανται με έμμεσο τρόπο στο καθένα από τα διάφορα groups με τα οποία το άτομο ταυτίζεται. Η διάταξη αυτή καθιστά έκδηλη μία τάξη της ψυχικής πραγματικότητας, η οποία διαφορετικά θα ήταν δυσδιάκριτη και χωρίς αυτή τη διάταξη δε θα ήταν εφικτή μία προσπάθεια μετασχηματισμού της. Η δράση πάνω στα όρια, μας παρέχει μια πληροφορία. Δημιουργεί συνθήκες για δράση.

1. Ο J. Bleger υποστηρίζει ότι το πλαίσιο συγκεντρώνει και σταθεροποιεί τα ψυχικά περιεχόμενα που προέρχονται από το ψυχωτικό κομμάτι της προσωπικότητας. Το πλαίσιο συγκρατεί κατά κάποιον τρόπο ως «κρύπτη» το κρυφό και το αρχαϊκό. Κάτι που είναι έτοιμο να αποβληθεί ως περιέχον κάτι ανυπόφορο και διωκτικό. Στην ομάδα τα άγνωστα μεταξύ τους πρόσωπα προκειμένου να ομαδοποιηθούν, να δημιουργήσουν ένα κοινό ψυχικό χώρο, θέτουν σε κίνηση μηχανισμούς άμυνας που τους μοιράζονται ενάντια στα αρχαϊκά άγχη (διχοτομήσεις<sup>2</sup>, διαψεύσεις, απωθήσεις) και οι οποίοι μηχανισμοί άμυνας έχουν σαν αποτέλεσμα να δημιουργούν ασυνείδητες συμμαχίες που προορίζονται να λειτουργούν σαν δομικοί οργανωτές της ομάδας και να διατηρούν στο ασυνείδητο τις «επικίνδυνες» αναπαραστάσεις και τα εν δυνάμει τραυματογόνα συναισθήματα. Τα όρια θέτουν λοιπόν ένα φραγμό επαφής και ξεκαθαρίζουν τα στοιχεία-α από τα στοιχεία-β διατηρώντας αλλά και αλλάζοντας τη διαφοροποίηση ανάμεσα στον προσωπικό και τον ομαδικό χώρο. Κατά τον Foulkes αναπτύσσονται κοινωνικές δυνάμεις που είναι ιδιαίτερες και σχετίζονται με την κοινωνική δομή της ομάδας (social setting).

<sup>2</sup> Η διχοτόμηση είναι δομικός μηχανισμός άμυνας, διότι τα θεμέλια του εγώ στηρίζονται σε δύο ή και περισσότερα πόδια, τα οποία δεν επικοινωνούν μεταξύ τους, ώστε να επιτευχθεί με κάθε τρόπο η προσέγγιση και η σύγκρουση μεταξύ των ψυχικών συστημάτων (Δημόπουλος 2016).

2. Το πλαίσιο θέτει σε περιορισμό. Εξασφαλίζει τη διάκριση ανάμεσα στο «εγώ» και το «μη εγώ». Είναι ο εγγυητής των ορίων του υποκειμένου, του σωματικού και του ψυχικού χώρου. Αν μπορούμε να αντιληφθούμε την ομάδα ως σύστημα, το πλαίσιο αυξάνει το ποσό της χρησιμοποιούμενης ενέργειας οργανώνοντας την. Προάγει τη διαφοροποίηση μεταξύ προσωπικού και ομαδικού ψυχικού χώρου υπό συνθήκες ενός δυναμικού όλου<sup>3</sup>. Εγκαθιστώντας τα όρια ως πρωταρχική λειτουργία εμπειρίας, η ομάδα λειτουργεί ως δυναμικός χώρος. Η εξέλιξη του προσωπικού χώρου (τα όρια του εγώ) τροποποιεί μέσω των διαπροσωπικών διαδικασιών τα όρια της ομάδας, τα οποία με τη σειρά τους επαναρυθμίζουν τα όρια του εγώ. Η διάλυση των ορίων καταργεί την ομάδα ως δυναμικόν όλον με αποτέλεσμα να μην έχουμε χρήσιμες πληροφορίες για την ομάδα εκλαμβανόμενη ως σύστημα, να έχουμε κατασπατάληση ενέργειας, αύξηση της κινητικότητας, αίσθημα απώλειας και αστάθειας. Επικρατούν τάσεις συγχώνευσης και καταστροφικής επιθετικότητας (Ashbach, Schermer 1987).

3. Το πλαίσιο έχει μεταβατικό χαρακτήρα. Τίθεται ως όριο ανάμεσα στο «εγώ» και το «μη εγώ» του Winnicott (μητέρα και διευκολυντικό περιβάλλον). Συναρθρώνει το «μέσα με το έξω» συμμετέχοντας στον μεταβατικό χώρο που κατά τον Winnicott (μπορούμε να εννοήσουμε και την ομάδα ως μεταβατικό χώρο) εμπεριέχει την δυνατότητα γένεσης του υποκειμένου. Κατ' αυτή την έννοια το πλαίσιο έχει δυναμική σημασία. Αυτή η άποψη δίνει έμφαση σε μια διάθεση επέκτασης και ημιδιαπερατότητας των ορίων, το να είναι κανείς ανοικτός στον κόσμο και κατ' επέκταση στην ομάδα.

4. Το πλαίσιο στηρίζεται στο αντικείμενο το οποίο εμπεριέχει (τα μέλη της ομάδας). Μπορούμε να εννοήσουμε το πλαίσιο ως προϋπόθεση λειτουργίας που θα έχει ως αποτέλεσμα τη συγκρότηση (ατόμων ως) αντικειμένων που ταυτόχρονα συγκροτούν (άτομα ως) υποκείμενα.

5. Το πλαίσιο λειτουργεί ως εμπεριέχον και αντιστοιχεί στην λειτουργία απεικόνισης και μετασηματισμού των αναπαραστάσεων αντικειμένου και των αισθημάτων σε αναπαραστάσεις λέξεων (Kaës 2007).

6. Το πλαίσιο τιθέμενο από τον συντονιστή λειτουργεί εν είδει αλεξιδιεγερτικού συστήματος. Με αυτές τις προϋποθέσεις, το πλαίσιο μπορεί να ασκήσει μία συμβολοποιούσα λειτουργία (λειτουργία-α) που είναι η σημαντική προϋπόθεση για τη λειτουργία της σκέψης. Επίσης, το πλαίσιο με τους περιορισμούς που θέτει σχετίζεται με την προβληματική του οιδιποδείου συμπλέγματος.

### **Το πλαίσιο στην ομαδική ανάλυση**

Σημαντική στην ομαδική ανάλυση είναι η έννοια της επικοινωνίας, η οποία βασίζεται εν πολλοίς στην «ελευθέρως ρέουσα συζήτηση» (κατ' αντιστοιχία του ελεύθερου συνειρμού της ατομικής ψυχανάλυσης) με απώτερο σκοπό την κατανόηση σε ένα βαθύτερο ασυνείδητο επίπεδο και την απόδοση ενός νοήματος σε αυτήν (Pines, 2015). Είναι ένα είδος ομαδικών συνειρμών, συζήτηση ελεύθερη από τη συνήθη κοινωνική λογοκρισία σχετικά με τα

<sup>3</sup> Ας θυμηθούμε τις αρχές της ομαδικής ανάλυσης και τη θεωρία της δυναμικής του πεδίου του Kurt Lewin: ο άνθρωπος αναδεικνύεται ως ένα πεδίο στο μεταίχμιο των δικών του σωματικών ορίων και των ορίων του κόσμου. Έτσι, το κάθε μέλος συμπυκνώνει τα όρια τα δικά του και τα όρια της ομάδας, διατηρώντας την υπόσταση του αλλά αποτελώντας ένα όλον με αυτήν (την ομάδα).



συναισθήματα και τις σκέψεις των μελών της ομάδας. Αυτά προκαλούν ευχάριστες και δυσάρεστες εντάσεις (διεγέρσεις) που στηρίζουν ή δημιουργούν τις προϋποθέσεις για μεταβιβάσεις<sup>4</sup>, προβολές<sup>5</sup>, ενδοβολές<sup>6</sup> καλών-κακών εσωτερικών αντικειμένων, απωθήσεις<sup>7</sup>, ταυτίσεις των μελών μεταξύ τους και προς την ομάδα ως όλον. **Έχουμε επομένως μία επαναδραστηριοποίηση της ενδοψυχικής σύγκρουσης στην ομαδική σκηνή.**

Οι ταυτίσεις υπάγονται στο χώρο των αμυνών στο μέτρο που δίνουν λύσεις στις «επικίνδυνες» σχέσεις με το αντικείμενο οι οποίες βιώνονται απειλητικά. Τέτοιου είδους σχέσεις είναι η επαφή με το σώμα της μητέρας. Λειτουργούν οργανωτικά επειδή θέτουν μία τάξη στη βιοψυχική αναστάτωση του παιδιού. Στην ομάδα οι ταυτίσεις είναι αποτελεσματικές σαν ανάγκη προστασίας από τις ενορμητικές συνδιεγέρσεις των μελών ειδικά κατά τις πρώτες περιόδους της συγκρότησης της ομάδας, ή και κάθε φορά που η δομή της ομάδας θα αποδιοργανώνεται προκειμένου να αλλάξει (παραδείγματος χάριν κατά την είσοδο νέων μελών, κατά την αποχώρηση μελών). Δημιουργούν στον καθένα τη βεβαιότητα της παρουσίας ενός αντικειμένου μέσα στον εαυτό του και στους άλλους. Διαμέσου «των ταυτίσεων με» και «των προβολών προς» τα άλλα μέλη συναρτάται ένας σημαντικός ομαδικός θεραπευτικός παράγοντας, το καθρέφτισμα (Pines, 2015). Επίσης, ένας άλλος σημαντικός θεραπευτικός παράγοντας, χαρακτηριστικός της ομαδικής ανάλυσης, είναι το φαινόμενο αλυσίδας και συνήχησης. Τα μέλη βρίσκουν ενδιαφέρον το υλικό που αναπτύσσεται στην ομάδα μέσω αλυσίδας συνειρμών και αντιδρούν ανάλογα με το επίπεδο της ψυχοσεξουαλικής τους ανάπτυξης. Άλλα ομαδικά φαινόμενα που λειτουργούν ως θεραπευτικοί παράγοντες είναι η ομάδα ως στήριγμα, η κοινωνικοποίηση, το φαινόμενο πυκνωτή. Στην ομαδικοαναλυτική συνθήκη η ομάδα μπορεί να εκληφθεί ως χώρος μερικών-ολικών αντικειμένων κατά M. Klein, ως μεταβατικός χώρος κατά Winnicott, ως λειτουργία εμπειρίας κατά Bion και ως τριγωνικό οιδιποδικό μοντέλο. Στην αναλυτική ομάδα οι μεταβιβάσεις αφορούν συναισθήματα και φαντασιώσεις προς τον θεραπευτή, τα μέλη και την ομάδα ως όλον,

Η επικοινωνία είναι ασυνείδητη και συνειδητή, λεκτική και μη, και μέσω της συμβολής ταυτίσεων και αμυνών συγκροτείται μια πραγματική κοινότητα εμπειρίας, μία από κοινού μοιρασμένη ψυχική πραγματικότητα που οδηγεί στη δημιουργία ενός νου εννοούμενου ως πολυπροσωπικού φαινομένου (διατρεχόμενου από μια σειρά γεγονότων που κινούνται και εξελίσσονται διαρκώς, Foulkes, 1973) και μιας κοινής γλώσσας. Η γνώση που προκύπτει από αυτό το ενιαίο υπόβαθρο επικοινωνίας σε κοινή χρήση το οποίο ονομάζουμε **matrix** (Foulkes, 1973) υφίσταται μέσα στη δομή και το περιεχόμενο της γλώσσας που από κοινού αποκτάται, καθόσον η γλώσσα δεν είναι τίποτα άλλο από την εξέλιξη της εμπειρίας που προέρχεται από την κοινή δραστηριότητα και την αλληλεπίδραση μεταξύ των μελών. Το

<sup>4</sup> Μεταβίβαση: διεργασία μέσω της οποίας οι ασυνείδητες επιθυμίες επανενεργοποιούνται και αποκτούν υπόσταση επίκαιρου γεγονότος.

<sup>5</sup> Προβολή: λειτουργία μέσω της οποίας το υποκείμενο εκβάλλει από τον εαυτό του και εντοπίζει στους άλλους ιδιότητες, συναισθήματα, επιθυμίες που παραγνωρίζει ή αρνείται στον εαυτό του.

<sup>6</sup> Ενδοβολή: το υποκείμενο μεταφέρει από έξω προς τα μέσα αντικείμενα και σύμφυτες ιδιότητες τους.

<sup>7</sup> Απώθηση: η καλή λειτουργία της απώθησης από την πλευρά της μητέρας και η αρμονική συναλλαγή της με τα δυσφορικά βιώματα του παιδιού θα ευνοήσει το έδαφος για να αναπτυχθεί η πρωτογενής απώθηση, αφού η αλεξιερηθιστική λειτουργία της μητέρας εσωτερικεύεται ως πρωτογενής απώθηση (Δημόπουλος 2016)

μέλος που ομιλεί τη γλώσσα της ομάδας ενστερνίζεται ένα συγκεκριμένο τρόπο σκέψης που είναι ριζωμένος σ' αυτή τη γλώσσα (Elias, 1991).

Αυτό το κοινό σκεπτικό των μελών που προκύπτει εξελίσσει το περιεχόμενο των μέχρι τούδε σχέσεων και επικοινωνιών. Η δομή και η διαδικασία αλληλεπιδρούν, διαμορφώνουν και αλληλοδιαμορφώνονται από το αναδυόμενο περιεχόμενο. Έχουμε δηλαδή μία λειτουργία διαρκούς δυναμικής εξέλιξης και συνέχισης ενός φαινομένου κοινής ζωής, εξ ου και η ονομασία «μήτρα». Μ' αυτόν τον τρόπο μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι ανακινούνται δραστηριότητες συμβολοποίησης που είναι συναφείς με την ψυχική γέννηση και την ετερότητα. **Σημαντική για την ομαδική ανάλυση είναι η έννοια της εκπαίδευσης του εγώ εν δράσει:** το ενδοψυχικό υλικό μέσω της διαμοιραζόμενης ψυχικής ζωής διαμορφώνεται σε διαπροσωπική διαδικασία η οποία αναλύεται. Τοιουτοτρόπως αναλύονται το ego, το superego και το id στην πράξη μέσα στο κοινωνικό τους πλαίσιο (**εκπαίδευση του εγώ στην πράξη**). Αλλά και οι ψυχικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ του ego, id και superego όλων των μελών γίνονται ορατές και κατανοητές (**ανάλυση της μεταβίβασης στην πράξη**). Παραδείγματος χάριν στο ομαδικοαναλυτικό πλαίσιο πολλές φορές ένα μέλος ή άλλα μέλη της ομάδας που καθίστανται δια της προβλητικής ταύτισης φορείς της δικής του ομιλίας, φέρει ένα σύμπτωμα-αίτημα το οποίο δίνει μια υπόσταση στην κοινή και μοιρασμένη ψυχική πραγματικότητα όλων των ταυτισμένων υποκειμένων μελών της. Αυτό το ίχνος του αρνητικού του τραύματος<sup>8</sup> εκτός χρόνου, εκτός σκέψης και εκτός ομιλίας, βρίσκει ένα τόπο, μία σκηνή και ένα ψυχικό υλικό, ένα συνειρμικό ανάπτυγμα που προσφέρεται προς μορφοποίηση από όλους τους συμμετέχοντες λόγω της αναπαράστασης που προκαλεί στον καθέναν απ' αυτούς.

Ο λόγος που στοχεύει στην εσωτερίκευση και τη σύνδεση είναι ο συνειρμικός λόγος, ο οποίος επιτρέπει την κυκλοφορία μεταξύ των αναπαραστάσεων (Freud, 1915). Έτσι, θα επιτραπεί στο μέλος να βρει εντέλει το δρόμο και προς τη δική του αναπαράσταση και να βάλει σε λόγια το «αίνιγμά» του. Στο εν λόγω εγχείρημα λειτούργησαν οι: ταύτιση, συνήχηση, καθρέφτισμα, εσωτερίκευση.

Τα μέλη προσφέρουν καθησυχαστικές διευκρινίσεις το ένα στο άλλο υπηρετώντας την λειτουργία-α και ενισχύοντας μία αποσυγχώνευση από διωκτικές προβολές. **Η διαδικασία αυτή ενέχει τις ποιότητες ενός μεθύτερου βιώματος (Θανόπουλος 2009) που στηρίζεται στην ολοένα και μεγαλύτερη κλίμακα εσωτερίκευσης<sup>9 10</sup> καλών εσωτερικών αντικειμένων και της σχέσης με αυτά. Έτσι επιτυγχάνεται η διορθωτική συναισθηματική εμπειρία και θεραπεία.**

<sup>8</sup> Αρνητικό του τραύματος: Ως αρνητικό του τραύματος μπορεί να εννοηθεί το αίσθημα κενού (το ίχνος κενού στο οποίο αναφέρονται οι Bottela), ο φόβος κατάρρευσης στον οποίο αναφέρεται ο Winnicott, ο ακατανόμαστος τρόμος στον οποίο αναφέρεται ο Bion, τα εκφορτιστικά actings, οι εφιάλτες, οι καταναγκασμοί της επανάληψης, τα ψυχοσωματικά νοσήματα, κ.α. Η Ομάδα προσφέρει ένα ψυχικό τόπο για την ψυχική επεξεργασία του τραύματος όταν αυτός δεν υπήρχε την εποχή που το Εγώ δεν είχε οργανωθεί.

<sup>9</sup> Η εσωτερίκευση είναι διεργασία κατά την οποία δι-υποκειμενικές σχέσεις μεταλλάσσονται σε ενδο-υποκειμενικές.

<sup>10</sup> Στην εσωτερίκευση έχουμε αφομοίωση επιλεγμένων στοιχείων του αντικειμένου, σε αντίθεση με την ενσωμάτωση που χαρακτηρίζεται από την αδυναμία του πρώιμου ανώριμου εγώ να κρατήσει μέσα του στοιχεία του αντικειμένου. Το εγώ εδώ κρατάει μέσα του το αντικείμενο σαν ξένο σώμα με αποτέλεσμα να κυβερνάται απ' αυτό. Στην εσωτερίκευση, η διεργασία αφορά μια ενδοψυχική δραστηριότητα, μια διάδραση με το αντικείμενο και όχι απλά μια εσωτερίκευση του αντικειμένου. Για να λειτουργήσει η εσωτερίκευση πρέπει ο Άλλος να αναγνωρίζεται ως αντικείμενο. Η ενδοβολή είναι πιο εξελιγμένη λειτουργία της ενσωμάτωσης και συνδέεται με την αρχή και τη δοκιμασία της πραγματικότητας (Δημόπουλος, 2013).

### **Η αναλυτική λειτουργία του συντονιστή**

Τα όρια, ο χώρος και τα αντικείμενα (μέλη) που έχει θέσει ο συντονιστής στην ομαδικοαναλυτική συνθήκη θέτουν σε λειτουργία ένα “δυναμικό όλον” και είναι τα τρία κοινά στοιχεία που είναι μαθηματικά βέβαιο ότι αποτελούν το υπόβαθρο βάσει του οποίου όλα τα ανθρώπινα γεγονότα και φαινόμενα θα μπορούσαν να συμβούν.

**Ο συντονιστής έχει ως πρώτο μέλημα να προτρέπει προς επικοινωνία τα μέλη για να δημιουργηθεί η matrix και στην συνέχεια να φροντίζει για την διαρκώς εξελισσόμενη δυναμική λειτουργία της. Ο Foulkes περιέγραψε τη διαδικασία για μεγαλύτερη επικοινωνία να πορεύεται παράλληλα με εκείνη της ανάλυσης.** Η διαδικασία του αναλύει προηγείται αυτής του ερμηνεύει. Το αναλύει έχει συνάφεια με το επικοινωνείν. Ο συντονιστής με την αναλυτική του στάση καθιστά την ομάδα αυτή καθ’ αυτή το εργαλείο της θεραπευτικής αλλαγής. Η αναλυτική του στάση αρχίζει από τη στιγμή που εισάγει τα όρια εν είδει αλεξιδιεργετικής λειτουργίας.

**Οι παρεμβάσεις και ερμηνείες του συντονιστή αφορούν την ασυνείδητη επικοινωνία και διεργασία της ομάδας και τις μεταβιβαστικές σχέσεις.** Έχει γνώση των ψυχοδυναμικών εννοιών της μεταβίβασης, των αντιστάσεων, των αμυντικών μηχανισμών, καθώς και της ασυνείδητης φύσης αυτών των διεργασιών, δίνοντας έμφαση στη σημασία της συμβολικής έκφρασης. Στην ομαδική ανάλυση ονομάζεται conductor και όχι leader, καθόσον δεν οδηγεί αλλά ακολουθεί το group.

Βεβαίως στην ομάδα προκύπτουν και συγκεκριμένα ομαδικά φαινόμενα, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν θεραπευτικά, όπως : η κοινωνικοποίηση, το καθρέφτισμα (Pines 2015), το φαινόμενο του πυκνωτή, το φαινόμενο της αλυσίδας και της συνήχησης, η ομάδα ως στήριγμα, η επικοινωνία (Foulkes, Therapeutic Group Analysis, 1964). Η αναλυτική στάση αποκλείει την επικριτικότητα και καλλιεργεί την αίσθηση της αλήθειας και της εντιμότητας στην επίλυση των συγκρούσεων.

**Οι παρεμβάσεις του συντονιστή είναι κατά κύριο λόγο λεκτικές. Οι ερμηνείες αποτελούν απλά ένα μέρος των παρεμβάσεων του.** Στο σύνολο των λεκτικών παρεμβάσεων εμπεριέχονται τα εξής: η επιλογή θέματος συζήτησης, η εμβάθυνση στο θέμα που η ομάδα άπτεται επιφανειακά γιατί δε σημαίνει ότι το προφανές έχει αρκούντως παρατηρηθεί, η ανάδειξη της σημασίας κάποιων συμπεριφορών, το να απευθύνεται άμεσα στα άτομα, να κάνει ερωτήσεις, να ζητάει πληροφορίες κ.ο.κ. Όλες αυτές οι παρεμβάσεις δεν αποτελούν ερμηνείες. Ο τρόπος που θα έρθουν στο προσκήνιο εξαρτάται από το πως αντιλαμβάνεται την κατάλληλη στιγμή ο συντονιστής στην ομάδα. Ο συντονιστής κατευθύνεται από αυτό που είναι προφανές σε αυτό που είναι λανθάνον, στο υποκείμενο νόημα του, από τα συμβολικά νοήματα των συμπτωμάτων στο υποκείμενο πρόβλημα ή σύγκρουση. Αυτό δεν αφορά μόνο στο τι λέγεται αλλά στο πώς λέγεται, με ποιο τρόπο λέγεται και ποιες είναι οι συνέπειες γι’ αυτό.

**Ο ρόλος του συντονιστή αποβλέπει στη χαλάρωση των αντιστάσεων και των αμυνών.** Μέσα στις αντιστάσεις μπορεί να εμπερικλείεται και το κομμάτι της μεταβίβασης. Διότι εκτός του ότι αυτό μπορεί να δώσει χρήσιμες πληροφορίες, επίσης έχει την τάση να επαναλαμβάνεται διατηρώντας τις προβολικές τάσεις, για να μην αλλάξει το status quo. Μ’ αυτήν την έννοια η μεταβίβαση αποτελεί μεγάλη αντίσταση για αλλαγή. Καθώς αυτές οι αντιστάσεις είναι από κοινού μοιρασμένες, επιχειρείται μία ερμηνεία της συνολικής

συμπεριφοράς. Επίσης στόχος του ομαδικού αναλυτή είναι η απελευθέρωση της ενδοψυχικής ζωής του ασθενούς από ασυνείδητες αναστολές και περιορισμούς που δεν του επιτρέπουν να αλλάξει. Το ενδοψυχικό υλικό γίνεται ιδιοκτησία της ομάδας, μέσω της μοιρασμένης ψυχικής πραγματικότητας της matrix ως δυναμικού όλου, καθόσον οι ασυνείδητες δυνάμεις διαπερνούν όλα τα μέλη σαν ακτίνες X και τροποποιούμενες απ' αυτά επιστρέφουν σ' αυτόν που τις απηύθυνε. Έτσι αυτό που είναι κρυμμένο και ανεσταλαμένο στο άτομο μπορεί να εκφραστεί μέσω των αλληλεπιδράσεων και μετασχηματίζεται σε διαπροσωπική διαδικασία. Τοιουτοτρόπως αναλύονται το ego, το superego και το id στην πράξη μέσα στο κοινωνικό τους πλαίσιο (**εκπαίδευση του εγώ στην πράξη**). Αλλά και οι ψυχικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ του ego, id και superego όλων των μελών γίνονται ορατές και κατανοητές (**ανάλυση της μεταβίβασης στην πράξη**). Κατ' αυτήν την έννοια η προσοχή του συντονιστή διαχέεται σε όλη την ομάδα και σε κάθε μέλος ξεχωριστά. Ακούει συγχρόνως την ομάδα, τα μέλη και τη σχέση τους.

**Η ερμηνεία έρχεται στο εδώ και τώρα** και αφορά όλο το group και όχι μόνο τη σχέση ασθενούς θεραπευτή, όταν υπάρχει μία συναισθηματική φορτισμένη εμπειρία που αφορά την τρέχουσα πραγματικότητα, το τρέχον δίκτυο σχέσεων, χωρίς την επί τούτου αναζήτηση του παρελθόντος. Όταν όμως αυτό δυναμικά υπεισέρχεται είναι σημαντικό να αξιοποιηθεί προς χάριν της προσβλεπόμενης ανάλυσης (Foulkes 1975).

Η ιδανική ψυχολογική στιγμή είναι όταν όλα, μερικά ή ένα μέλος της ομάδας φαίνεται να είναι κοντά στην κατανόηση, αλλά όχι σε απόλυτο βαθμό. Ο συντονιστής θα πρέπει να ερμηνεύσει, αφού έχει υπομονετικά αλλά μάταια αναμείνει αυτή τη διορατικότητα να εμφανιστεί στην ομάδα από μόνη της.

Στο βαθμό που η μεταβίβαση αφορά τον ίδιο το συντονιστή, πρέπει να γίνεται κυρίως από αυτόν αφού η ομάδα έχει την τάση να μην έχει επίγνωση της μεταβιβαστικής διεργασίας και απλά να την εκδραματίζει και να τη δείχνει με τις αντιδράσεις της. Το πρώτο βήμα του συντονιστή είναι να καταστήσει την ομάδα ενήμερη για το τι κάνουν τα μέλη, για το τι λένε, για το πώς συμπεριφέρονται. Μόνο όταν αυτό γίνει κατανοητό, ο συντονιστής μπορεί να προχωρήσει στο γιατί το κάνουν και στο ότι αυτό μπορεί να έχει σχέση με αυτόν (Foulkes 1975).

Ο συντονιστής ούτως ή άλλως πρέπει να αποφεύγει να γίνεται πολύ σημαντικός για την ομάδα σε όλες τις φάσεις της γιατί ευοδώνει τις εξαρτητικές ανάγκες των μελών εμποδίζοντας την ανάπτυξη και δημιουργικότητα τους, αλλά και γιατί απελευθερώνει καταστροφικές δυνάμεις (φθόνος, φόβος καταβρόχθισης, φόβος αιμομεικτικός, αποπλάνηση, υποταγή).

**Η γενικότερη τάση σε μια ομάδα είναι να μετατρέπει τον ηγέτη σε μεταβιβαστική φιγούρα του παρελθόντος.** Στην αρχική φάση της ομάδας ο συντονιστής λόγω των ιδιοτήτων που του αποδίδουν τα μέλη (προβάλλουν το υπερεγώ τους στο δικό του πρόσωπο, τον καθιστούν πηγή γνώσης, ελέγχου και άμυνας έναντι των εσωτερικών κινδύνων) εξιδανικεύεται και γίνεται ένα ιδεώδες με το οποίο κάθε μέλος ταυτίζεται και επιθυμεί να έχει μία ιδιαίτερη μυστική σχέση. Όταν τα μέλη παλινδρομούν επικεντρώνονται στον αρχηγό και εκχωρούν τα πάντα σ' αυτόν. Χάνουν τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας τους και εξομοιώνονται μεταξύ τους. Τα μέλη δίνουν κάτι από τον εαυτό τους για να σχηματιστεί η ομάδα στην οποία ανήκουν. Ο συντονιστής εν προκειμένω αποδέχεται να παίξει το ρόλο στον οποίο τον χρειάζεται η ομάδα, αλλά προοδευτικά προσπαθεί να απογαλακτίσει το group από την

ανάγκη του να στηρίζεται αποκλειστικά στο δικό του κύρος, προσπαθώντας να ενθαρρύνει σταδιακά την επικοινωνία μεταξύ των μελών. Παρακολουθεί την δυνατότητα της ομάδας στο κατά πόσο μπορεί να αναπτύσσει ανοχή και να ανταπεξέρχεται σε αποδομούσες καταστάσεις και προσφέρει μια εξισορρόπηση τόσο με την αναλυτική όσο και με την υποστηρικτική του λειτουργία (Foulkes 1964). Ενώ διατηρεί την δυναμική του λειτουργία παραδίδει σιγά σιγά την αναλυτική του λειτουργία στα χέρια της ομάδας. Αυτό δεν είναι πάντοτε εφικτό διότι επειδή το group είναι βραδέως ανοικτό (open-ended) και ο συντονισμός μη κατευθυντικός (non-directive), εμφανίζονται λόγω του πολυπρόσωπου της ομάδας παλινδρομικές δυνάμεις που μπορούν να οδηγήσουν σε λιγότερο σύνθετα σχήματα όπως η δυάδα και από κει προκύπτει το subgrouping (ή υποομάδα) και το anti-group (Nitsun 1996).

**Το εργαλείο για την ερμηνευτική δουλειά του συντονιστή είναι οι γνώσεις του και τα συναισθήματά του (αντιμεταβίβαση).** Τι κάνει ο συντονιστής όταν δεν είναι ενήμερος για τις απαντήσεις που δίνει σε ορισμένες επικοινωνίες που προκύπτουν από ένα φαινόμενο, πχ της συνήχησης; Αν εμπιστεύεται την έντιμη αναλυτική του στάση μπορεί να απαντήσει με παρατηρήσεις, ερμηνείες για τους λόγους που δεν του είναι ξεκάθαρο κάτι αυτή τη στιγμή στηριζόμενος στη διαίσθηση του και να το σκεφτεί καλύτερα στο μεσοδιάστημα των συναντήσεων του group. Επίσης, επειδή η δυναμική της ομάδας είναι ισχυρή, ο συντονιστής μπορεί να παρασυρθεί συναισθηματικά από αυτό που συμβαίνει. Αυτό δεν είναι κακό, αντιθέτως θα μπορεί να πει κανείς ότι είναι ένας τρόπος για εναισθητική συμμετοχή του στην ομάδα. Θα πρέπει όμως να σκεφτεί αυτά τα συναισθήματα κατά το μεσοδιάστημα μεταξύ των συναντήσεων και αν το κρίνει απαραίτητο να μιλήσει γι' αυτά αποβλέποντας στην εμβάθυνση της επικοινωνίας και της συνοχής της ομάδας.

Επίσης, ο συντονιστής θα πρέπει να έχει λύσει τη δική του εσωτερική αναπαράσταση με το αντικείμενο ομάδα έχοντας επίγνωση της σχέσης με τη δική του επιθετικότητα. Π.χ., να μην συναινεί με την ομάδα για απόδοση ρόλου “αποδιοπομπαίου τράγου” σε μέλος της ομάδας, να μην κάνει αντίποινα σε περίπτωση επίθεσης της ομάδας εναντίον του. Με το να αντέχει τις επιθετικές προβολές στο πρόσωπό του τα μέλη θα κάνουν και “καλές” προβολές, καθιστάμενος με αυτόν τον τρόπο ένα ολικό καλό εσωτερικό αντικείμενο. Επίσης, ενθαρρύνοντας την επεξεργασία συναισθημάτων οργής στην ομάδα αποτρέπει δυνητικά να τεθούν οι βάσεις για ένα anti-group (Nitsun, 1996). Ένα παράδειγμα anti-group θα προκαλούσε ενδεχομένως μία αίσθηση αποτυχημένης προσπάθειας επικοινωνίας που προκαλείται από πολλαπλά κακοήθη καθρεφτίσματα λόγω προβλητικών ταυτίσεων, των οποίων το περιεχόμενο δεν “εξευμενίζεται” (θυμός που δεν έχει εκτεθεί σε επεξεργασία) από τον αποδέκτη και επανενδοβάλλεται ως κακό. Σε κάθε περίπτωση ο συντονιστής θα πρέπει να θέτει σθεναρά όρια σε επιθετικές συμπεριφορές με καταστροφικές εκδραματίσεις. Άλλο παράδειγμα anti-group που προκύπτει όταν ο θεραπευτής αποτρέπει την έκφραση θυμού στην ομάδα είναι η εξιδανίκευσή του (μεταμφίηση των εχθρικών συναισθημάτων προς το πρόσωπό του) με αποτέλεσμα τη στασιμότητα στην θεραπευτική εξέλιξη της ομάδας.

**Ένα από τα χαρακτηριστικά της αναλυτικής του λειτουργίας είναι ότι ο συντονιστής παραμένοντας στο φόντο και όχι στο προσκήνιο επιτυγχάνει να αντιλαμβάνεται καλύτερα τα ψυχοδυναμικά που λειτουργούν και να καθιστά την ομάδα περισσότερο ενεργητική και με**

μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση. Παρ' όλων ότων έτσι μπορεί να φαίνεται παθητικός, είναι εξαιρετικά ενεργητικός με τις θεωρητικές του γνώσεις, τη σκέψη του, την αντιμεταβίβαση του, με αυτό που συμβαίνει στην ομάδα τη συγκεκριμένη στιγμή. Επίσης θα πρέπει να τονίσουμε ότι ο συντονιστής μη παραμένοντας στο προσκήνιο, αλλά στο φόντο και έχοντας κατά νουν τη μητρική λειτουργία της matrix και τα μέλη, δεν συγχέεται μαζί τους, αλλά διαφοροποιούμενος αντιπροσωπεύει την τρίτη νέα διάσταση που εισάγει η συνθήκη της ομάδας. Αυτή η διαδικασία από τον γραμμικό τρόπο σχετίζεται σ' έναν τρισδιάστατο χωρικό, διαφοροποιεί ριζικά τον ψυχισμό και μπορεί δυναμικά να οδηγήσει την ετερότητα. Αποτυπώνοντας αυτό το σκεπτικό, μπορεί κανείς να κατανοήσει την εγκαθίδρυση του τριγωνικού οιδιποδειακού μοντέλου στην ομάδα. Ο συντονιστής φέρει κατ' αυτήν την έννοια ιδιότητες πατρικής λειτουργίας, λειτουργώντας έτσι ως παράδειγμα και για τα μέλη της ομάδας που γίνονται «μικροί θεραπευτές». Υπ' αυτήν την οπτική, ο αναλυτής μοιάζει περισσότερο με τη μητέρα του σωματικού αποχωρισμού παρά με τη μητέρα της σωματικής εγγύτητας. Είναι μία μητρικά πατρική φιγούρα ή αλλιώς μία πατρική μητέρα όσον αφορά τις λειτουργίες του (Greenson, 1967).

Ωριμάζοντας η ομάδα, μαθαίνει να αναγνωρίζει τις ασυνείδητες κινήσεις του ψυχισμού και να ερμηνεύει τις επικοινωνίες, με αποτέλεσμα το κάθε μέλος να μπορεί να κινηθεί σε όλο το εύρος και βάθος της επικοινωνιακής κλίμακας συμπεριλαμβανομένων ποικίλων και βαθύτερων πρωτόγονων στοιχείων.

Ο συντονιστής λοιπόν εκτίθεται ισότιμα και ο ίδιος στις δυναμικές της ομάδας, αλλά η λειτουργία που τον διαφοροποιεί από τους άλλους είναι η νοηματοδότηση των δυναμικών επικοινωνιών μεταξύ των μελών, όταν αυτό δεν επιτυγχάνεται από την ίδια την ομάδα.

### Βιβλιογραφία

- Arnoux, D. 1997.** Melanie Klein, Presses Univeritaire De France, Paris.
- Ashbach, C. and Schermer, V. 1987.** Object relations, the self and the group, Routledge and Kegan Paul Ltd, London.
- Britton, R. 1989.** "The missing Link: parental sexuality in the Oedipus complex", Clinical Implications, Karnac, London.
- Davis, M. and Wallbridge, D. 1981.** Karnac London.
- Δημόπουλος, Β. 2013.** Το σώμα και οι ψυχικές αναπαραστάσεις του, Εκδόσεις Γαβριηλίδης, Αθήνα.
- Δημόπουλος, Β. 2016.** Οι ψυχικές άμυνες και τα παράδοξα τους, Αρμός, Αθήνα.
- Elias, N. 1991.** The symbol Theory, London: Sage.
- Foulkes, S. H. 1964.** Therapeutic group analysis, Allen and Unwin Ltd.
- Foulkes, S. H. 1975.** Group analytic psychotherapy, Method and Principles, Gordon and Breach, London
- Foulkes, S. H. 1973.** The group as matrix in the individual's mental life, in 1990, Selected Papers: Psychoanalysis and Group Analysis, Ed Foulkes E., Karnac, London.
- Freud, S. 1915.** The unconscious, S. E. XIV.
- Freud, S. 1915.** Instincts and their Vicissitudes, S.E. XIV.
- Goldstein, K. 1939.** The Organism. A Holistic approach to biology derived from pathological data in man, New York American Books.
- Greenson, R. 2009.** Η τεχνική της ψυχανάλυσης: Θεωρία και πράξη. Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Kaës, R. 2007.** Un singulierpluriel, Dunod, Paris.
- Laplanche, J. and Pontalis, J. B. 1973.** The language of Psychoanalysis, Hogarth Press, London.
- Koffka, K. 1935.** Principles of Gestalt Psychology, London
- Kohler, W. 1925.** The mentality of Apes, London.
- Lewin, K. 1951.** Field theory in social sciences, New York: Harper Br.
- Nitsun, M. 1996.** The Anti-Group, Routledge, East Susse.

- Pines, M. 2015.** Psycho-analysis and group analysis, Karnac, London.  
**Schmid-Kitsikis, E. 1999.** Wilfred R. Bion Presses Universitaires de France, Paris.  
**Wertheimer, M. 1959.** Productive thinking, New York: Enl. Edition.

**Ευτυχία Γιομελά**

## **Η Ομάδα Μελέτης του ΙΟΑΦ**

Η Ομάδα Μελέτης του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης - S.H Foulkes - ΙΟΑΦ έχει τις απαρχές της περί το 2013, τρία χρόνια πριν από την επίσημη ίδρυση του ΙΟΑΦ, τον Ιούνιο του 2016. Εξ αρχής λειτούργησε ως ένας τόπος επεξεργασίας των θεωρητικών εννοιών και αρχών της Ομαδικής Ανάλυσης, αλλά και ανταλλαγής της εμπειρίας του κλινικού έργου των ιδρυτικών μελών του ΙΟΑΦ και συνέβαλλε καθοριστικά στους προβληματισμούς γύρω από την ίδρυσή του, τον τρόπο λειτουργίας του και τον τρόπο άσκησης του εκπαιδευτικού του έργου.

Έκτοτε, σκοπό της Ομάδας Μελέτης αποτελεί η συνεχιζόμενη εκπαίδευση των μελών του ΙΟΑΦ και για την επίτευξή του, περιεχόμενο της αποτελούν τόσο έννοιες που αφορούν σε θεωρητικά και κλινικά ζητήματα της Ομαδικής Ανάλυσης, όσο και στο κλινικό έργο των μελών του ΙΟΑΦ.

Η επικέντρωση γίνεται ανά περιόδους, άλλοτε στο κλινικό έργο και άλλοτε στις έννοιες και τα θεωρητικά και κλινικά ζητήματα. Η εκάστοτε παρουσίαση του κλινικού έργου προτείνεται από κάποιο μέλος του ΙΟΑΦ, γίνεται αποδεκτή από τα μέλη και διοργανώνεται από τους/τις συντονιστές/τριες της Ομάδας Μελέτης. Η εκάστοτε παρουσίαση θεωρητικών εννοιών και ζητημάτων προτείνεται από ένα ή περισσότερα μέλη, συναποφασίζεται από το σύνολο των μελών και διοργανώνεται από τους/τις συντονιστές/τριες της Ομάδας Μελέτης.

Στο κλινικό έργο, σε μία Ομάδα Μελέτης παρουσιάζεται μία συνεδρία μιας ομάδας ή σε μία σειρά συναντήσεων της Ομάδας Μελέτης μία σειρά συνεδριών μιας ομάδας. Ενδεικτικά θέματα, ανάμεσα σε άλλα, μελέτης και επεξεργασίας από την Ομάδα Μελέτης, αυτών των παρουσιάσεων είναι: η δυναμική των αλληλεπιδράσεων των μελών της ομάδας, η δημιουργία υποομάδων μέσα στην ομάδα, οι αντιστάσεις των μελών, η υπονόμηση του πλαισίου από ένα ή περισσότερα μέλη, οι πρόωρες διακοπές (dropouts), τα αντιμεταβιβαστικά συναισθήματα του ομαδικού αναλυτή κ.α. Ο τρόπος επεξεργασίας τους γίνεται μέσω της ελευθέρως ρέουσας συζήτησης, των φαντασιώσεων των μελών της Ομάδας Μελέτης και της προσπάθειας σύνδεσης του κλινικού υλικού με την θεωρητική γνώση.

Η επικέντρωση σε έννοιες και θεωρητικά ζητήματα γίνεται μέσω παρουσιάσεων από τα μέλη του ΙΟΑΦ ή από καλεσμένους εξωτερικούς ομαδικούς αναλυτές και/ή ψυχαναλυτές. Ενδεικτικές θεωρητικές έννοιες και θεωρητικά ζητήματα, ανάμεσα σε άλλα που έχουν παρουσιαστεί στην Ομάδα Μελέτης και έχουν συζητηθεί και επεξεργασθεί από τα μέλη της Ομάδας Μελέτης είναι: «Πλευρές της Διαγνωστικής Σχηματοποίησης που μπορούν να χρησιμεύσουν ως ενδείξεις ομαδικής αναλυτικής ψυχοθεραπείας, ατομικής αναλυτικής ψυχοθεραπείας ή ψυχανάλυσης», «Ψυχωσικοί ασθενείς και αναλυτική ομάδα», «Τα φάρμακα στην ψυχοθεραπεία και στην ομαδική ανάλυση», «Η σεξουαλικότητα στην ομαδική ανάλυση», «Η συνδυαστική θεραπεία», «Τα ζητήματα ζωής του θεραπευτή και ο ρόλος του συντονιστή αναλυτικής ομάδας», «Η διαδικασία του πένθους στην ομάδα», «Αλλαγή συντονιστή – πλαισίου στην ομαδικοαναλυτική θεραπεία», «Το ζήτημα των χρημάτων στην ψυχοθεραπεία», «Η ηθική και η δεοντολογία στην εργασία του ομαδικού αναλυτή», «Φαινόμενα στο κλινικό έργο των ομάδων τον καιρό της πανδημίας» κ.α.

Το τρέχον έτος η Ομάδα Μελέτης έχει επικεντρωθεί σε θεωρητικά ζητήματα και ήδη έχουν πραγματοποιηθεί δύο Ομάδες Μελέτης με θέμα την ανάδειξη της «σημασίας των αδελφικών



σχέσεων στη λειτουργία της ομαδικής ανάλυσης» με παρουσίαση θεωρητικού βιβλιογραφικού υλικού από δύο μέλη. Και έχει προγραμματισθεί η επόμενη με «θέματα ταυτότητας, κουλτούρας, συνοχής και αλλαγών σε διηρημένους κόσμους».

Η συχνότητα της Ομάδας Μελέτης από τις απαρχές της έως και μέχρι το 2019 ήταν μία φορά τον μήνα και έκτοτε μέχρι σήμερα μία φορά ανά τρίμηνο.

Ο συντονισμός της Ομάδας Μελέτης γίνεται από δύο μέλη του ΙΟΑΦ, τα οποία αλλάζουν ανά διαστήματα, τουλάχιστον μίας διετίας.

Η Ομάδα Μελέτης του ΙΟΑΦ αποτελεί βασικό πυρήνα στην δημιουργία του και στην εξέλιξή του.

**Κατερίνα Μήλιου, Ευτυχία Γιουμέλα**

## Η Ομαδική Ψυχοθεραπεία Χαμηλού Κόστους του ΙΟΑΦ

Η Ομαδική Ψυχοθεραπεία χαμηλού κόστους λειτουργεί στο ΙΟΑΦ από τον Σεπτέμβριο του 2018. Οι θεραπευτές και θεραπεύτριες της ομαδικής ψυχοθεραπείας χαμηλού κόστους είναι εκπαιδευόμενα μέλη υπό εποπτεία στην εκπαίδευση του ΙΟΑΦ, τα οποία δηλώνουν την επιθυμία τους να συμμετάσχουν στον κατάλογο υποψηφίων ομαδικών αναλυτών/τριών για την ΨΧΚ, ο οποίος κατάλογος εναλλάσσεται κάθε μήνα από την Εκπαιδευτική Επιτροπή του ΙΟΑΦ.

Οι ενδιαφερόμενοι και ενδιαφερόμενες που επιθυμούν να επωφεληθούν της ομαδικής ψυχοθεραπείας χαμηλού κόστους χρειάζεται να κάνουν μία αίτηση, την οποία βρίσκουν στην ιστοσελίδα του ΙΟΑΦ, πληροφορούνται εκεί για το κόστος (15 ευρώ για την ατομική συνεδρία και 70 ευρώ/μήνα για την ομάδα) και για την απαιτούμενη προϋπόθεση να συμφωνούν σε μία διετή δέσμευση. Στην συνέχεια της κατάθεσης της αιτήσεώς τους, μέσα σε λίγες ημέρες, λαμβάνουν ένα τηλεφώνημα από το υπεύθυνο μέλος του ΙΟΑΦ για την ομαδική ψυχοθεραπεία χαμηλού κόστους. Η τηλεφωνική αυτή επικοινωνία είναι ολίγων λεπτών και με μόνο σκοπό την απλή διευκόλυνση της διαδικασίας της παραπομπής. Σε αυτή την συνομιλία ο/η υπέθυνος/η παραπέμπων/ουσα τηρεί ουδέτερη, φιλική και ενθαρρυντική στάση σε σχέση με την προοπτική της ψυχοθεραπείας, δεν υπεισέρχεται στο περιεχόμενο του αιτήματος ακόμη και εάν ο ενδιαφερόμενος/η μιλήσει γι αυτό, ούτε τηρεί καμία «αναλυτική στάση». Οι πληροφορίες που ζητά σε αυτή την συνομιλία αφορούν μόνο στο εάν υπάρχει προηγούμενη ψυχοθεραπευτική εμπειρία και η ιδέα που έχει αποκομισθεί από αυτήν, στην ηλικία του/της ενδιαφερόμενου/ης και την τυχόν γεωγραφική διευκόλυνση. Στο τέλος αυτής της συνομιλίας γίνεται η παραπομπή σε συγκεκριμένο/η ομαδικό/ή θεραπευτή/τρια, με τον/την οποίο/α καλούνται πλέον οι ίδιοι/ες ενδιαφερόμενοι/ες να έρθουν σε επαφή για να ξεκινήσουν την θεραπεία τους.

Οι αιτήσεις για ομαδική ψυχοθεραπεία χαμηλού κόστους γίνονται καθ' όλο το έτος, δεν γίνονται μόνο εφ' άπαξ, αλλά διατηρείται το δικαίωμα και για εκ νέου αίτηση.

**Νίκος Λαμνίδης, Κατερίνα Μήλιου**

## **Η τοπολογία της βίας του Μπιουνγκ-Τσουλ Χαν**

Ο Νοτιοκορεάτης σύγχρονος φιλόσοφος Μπιουνγκ-Τσουλ Χαν, γεννημένος το 1959 στην Σεούλ, μετοίκησε το 1980 στην Γερμανία όπου σπούδασε Φιλοσοφία, Γερμανική Λογοτεχνία και Καθολική Θεολογία στο Φράϊμπουργκ και στο Μόναχο. Έχει εντρυφήσει στην Φιλοσοφία του 18<sup>ου</sup>, 19<sup>ου</sup> και 20<sup>ου</sup> αιώνα, στην Ηθική, την Κοινωνική Φιλοσοφία, την Φαινομενολογία, την Θεωρία του Πολιτισμού, την Αισθητική, την Θρησκεία, την Θεωρία των Μέσων Ενημέρωσης, την Διαπολιτισμική Φιλοσοφία, έχει μελετήσει σε βάθος τις θεωρίες του Φρόντ, του Ντελέζ, του Αγκάμπεν, του Φουκό και του Χάϊντεγκερ και έχει συγγράψει 20 βιβλία.

Στο τελευταίο του βιβλίο εξετάζει μ' έναν ιδιαίτερο τρόπο την βία, αναλύοντας τις μορφές με τις οποίες εμφανίζεται και τους φυσικούς και ψυχικούς τόπους στους οποίους εδράζεται και δρα. Ως μορφές βίας θεωρεί ότι υπάρχουν: Οι φανερές, τις οποίες ονομάζει «βία της αρνητικότητας» και συμπεριλαμβάνει σε αυτές, από τα αρχαϊκά χρόνια μέχρι την σύγχρονη νεωτερικότητα, τις αρχέγονες θυσίες, τα βασανιστήρια, τις μαζικές εξολοθρεύσεις σε θαλάμους αερίων, τις βίαιες τρομοκρατικές ενέργειες, την σωματική βία και την πιο εκλεπτυσμένη μορφή της την λεκτική βία. Και οι πιο δυσδιάκριτες, που αποτελούν φαινόμενο της σύγχρονης εποχής, της ύστερης νεωτερικότητας, τις οποίες ονομάζει «βία της θετικότητας» συμπεριλαμβάνοντας σε αυτές την έκθεση του υποκειμένου στην υπερεπικοινωνία, την υπερπληροφόρηση, την μετατροπή της γλώσσας σε ανεπιθύμητο μήνυμα και κυρίως την εσωτερίκευση της εξωτερικής καταπίεσης.

Ήδη δε, από την Εισαγωγή στο βιβλίο του ξεκαθαρίζει την έννοια μιας ψυχικής τοπολογίας στην βία βάσει των δύο μορφών της, τοποθετώντας την «βία της αρνητικότητας» «σε μία διπολική κατάσταση, ανάμεσα στο Εγώ και τον Άλλο, το Μέσα και το Έξω, τον Φίλο και τον Εχθρό» και την «βία της θετικότητας» μέσα στο ίδιο το Εγώ, το ίδιο το υποκείμενο. Και γι αυτό θεωρεί την βία της θετικότητας, ως πιο επικίνδυνη, καθώς αυτή παύοντας να διαδραματίζεται σ' έναν εξωτερικό τόπο, παύει να είναι ορατή και ο τόπος δράσης της γίνεται εσωτερικός και αόρατος. Ενώ στο πρώτο κεφάλαιο του πρώτου μέρους του βιβλίου του παρουσιάζει την φυσική τοπολογία σε σταδιακή μεταβολή στο κοινωνικό και ιστορικό γίνεσθαι, από τους αρχαίους πολιτισμούς μέχρι σήμερα. Σε όλο δε το βιβλίο του επιχειρεί να συνδέσει τους δύο αυτούς, ψυχικούς και φυσικούς τόπους υπό την Φροϋδική θεώρηση της διάρθρωσης του ψυχικού οργάνου και των ψυχικών μηχανισμών και υπό φιλοσοφικών και κοινωνιολογικών θεωρήσεων γύρω από τους τρόπους λειτουργίας των ανθρώπων, την συγκρότηση και διάρθρωση του Πολιτικού και με το σύστημα του καπιταλισμού.

Η θεώρηση για την βία ως «βία της αρνητικότητας» και «βία της θετικότητας» αναπτύσσεται στο βιβλίο με σπειροειδή, θα λέγαμε, δομή και με βάση το σχήμα της διαλεκτικής, θέση/αντίθεση/σύνθεση. Παρουσιάζει διαφορετικές, ακραίες ορισμένες φορές, ως διχοτομήσεις, θεωρητικές, φιλοσοφικές, κοινωνιολογικές και ψυχαναλυτικές απόψεις, άλλες για να τις απορρίψει, άλλες να τις δεχτεί ή να δεχτεί μέρος αυτών, αλλά όλες για να αποτελέσουν την βάση της δικής του σκέψης και για να τον οδηγήσουν στην σύνθεση της δικής του θεώρησης.

Εξαρχής δε, με την ονομασία των δύο μερών, από τα οποία αποτελείται το βιβλίο του και αναπτύσσεται η θεματική του, το πρώτο «Μακροφυσική της Βίας» και το δεύτερο «Μικροφυσική της Βίας» μας παραπέμπει σε έννοιες που φαίνεται να το διατρέχουν, τόσο από την Φυσική και το πέρασμα της ανθρώπινης σκέψης, αλλά και της λειτουργίας του βάσει αυτού του περάσματος, από την ύλη, το τρισδιάστατο νευτώνειο σύμπαν, στην θεωρία της σχετικότητας, στα ενεργειακά επίπεδα και σε μια υπερπολύπλοκη πραγματικότητα, όπου ένα σωματίδιο μπορεί τότε να είναι σωματίδιο

και τότε συχνότητα και το χάος να μην είναι μόνο προγενέστερο του κόσμου αλλά και εντός του κόσμου. Όσο και από την Κοινωνιολογία και Φιλοσοφία, την «μικροφυσική εξουσίας» του Φουκώ, σύμφωνα με την οποία, η σημασία της έννοιας της εξουσίας αντίστοιχα μετατοπίζεται από συγκεκριμένα άτομα ή ομάδες ατόμων που την ασκούν, σε δίκτυα σχέσεων εξουσίας που διαπερνάν όλο τον κοινωνικό ιστό. Αλλά και σύμφωνα με την οποία, η σημασία της έννοιας του υποκειμένου ως διττή, τόσο ως υποταγμένου στον άλλον όσο και ως προσκολλημένου στην ίδια του την ταυτότητα, σε συνδυασμό με την σημασία της λέξης, ότι κάποιος υπόκειται, άρα υπόκειται σε μια μορφή εξουσίας που καθυποτάσσει, είναι υποτελής, παραπέμπει στο ότι το υποκείμενο μπορεί να είναι υποτελής τόσο στον άλλον, όσο και στον εαυτό του. Ο ίδιος ορίζει την μακροφυσική βία ως αυτή που απαιτεί την προϋπόθεση μιας σαφούς, αποτελεσματικής διάκρισης ανάμεσα στο Δικό μου και στο Ξένο, την αρνητικότητα, ως διαζευκτική και μη περιληπτική βία, που «εκδηλώνεται εμφατικά, εκρηκτικά, ρητά, παρορμητικά και επεμβατικά, εξ-οντώνει το υποκείμενο στο μέτρο που διεισδύει στο εσωτερικό του και το καταστρέφει, το έξω καταστρέφει το μέσα, μέσω της διείσδυσης, της εισβολής και της μόλυνσης», καταστρέφει κάθε δυνατότητα πράξης και δραστηριότητας, καθώς οδηγεί τα θύματά της σε μια κατάσταση ριζικής παθητικότητας, όταν το «Δικό μου» δεν καταφέρει να αρνηθεί «το Άλλο», εμπίπτει δηλαδή η μακροφυσική βία στην λειτουργία ενός ανοσολογικού συστήματος. Η μικροφυσική βία αντιθέτως ορίζεται από την απουσία αυτής της διάκρισης, του Δικού μου και του Άλλου, από την απουσία της αρνητικότητας, είναι βία αθροιστική και συμπεριληπτική, εξ-οντώνει το υποκείμενο στο μέτρο που το αποσυνθέτει μέσω της υπερβολικής θετικότητας, του ίδιου, μέσω της υπέρμετρης δραστηριότητας που εκφράζεται ως υπερδραστηριότητα και από την οποία απουσιάζει η ξενότητα, με αποτέλεσμα να μην λειτουργεί το ανοσολογικό σύστημα, δηλαδή η προσπάθεια, το Δικό μου να αρνηθεί το Άλλο.

Στο πρώτο μέρος την «Μακροφυσική της Βίας», ο Μπιουνγκ-Τσουλ Χαν εντρυφεί στην φυσική βία σε πραγματικούς τόπους και χρόνους από τους αρχαίους πολιτισμούς μέχρι σήμερα και στις μεταβολές που εμφανίζονται στις εκδηλώσεις της, βάσει της εξέλιξης της διάρθρωσης των κοινωνικών δομών, με τρία στάδια: α) Κοινωνία Κυριαρχίας, με εξωτερική βία τον αποκεφαλισμό, β) Κοινωνία Παραμόρφωσης, με εξωτερική βία την πειθαρχία, γ) Κοινωνία Επίδοσης, με εσωτερική βία την κατάθλιψη. Μας παρουσιάζει στην εξέλιξη των κοινωνικών διαρθρώσεων την συγκρότηση του Πολιτικού κριτικάροντας και απορρίπτοντας τις απόψεις του Σμιτ για τον απόλυτο ρόλο της βίας του πολέμου, της εχθρότητας και της σύγκρουσης σ' αυτή την συγκρότηση του Πολιτικού. Και συνδέει το δίκαιο με την βία βάσει των απόψεων του Χέγκελ, του Μπένγιαμιν και του Αγκάμπεν και την βία με την εξουσία βάσει των απόψεων του Χάϊντεγκερ, του Αυγουστίνου και της Άρεντ. Όσον αφορά στον ψυχικό τόπο της βίας χρησιμοποιεί αντιπαραθετικά την θεώρηση του Ζιράρ για την απόδοση της βίας στην έννοια της «μμητικής αντιζηλίας» με αυτή του Φρόυντ για την ύπαρξη της ενόρμησης του θανάτου για να απορρίψει την πρώτη και να συνδέσει την δεύτερη με την λειτουργία της σύγχρονης καπιταλιστικής κοινωνίας. Την Φροϋδική θεώρηση για την θεμελίωση του ψυχικού συστήματος, τον ρόλο του Υπερεγώ έναντι του Εγώ και του Εκείνο, συνδέοντάς την με την θεώρηση του Καντ για την ηθική συνείδηση και την κοινωνία της παραμόρφωσης. Καθώς και την Φροϋδική θεώρηση για την διαμόρφωση του χαρακτήρα, την υστερία, τον ναρκισσισμό, την κατάθλιψη, το πένθος, την μελαγχολία, με τις απόψεις του Σένετ και του Έρενμπεργκ, συνδέοντας τις ψυχικές ασθένειες όχι μόνο με τα άτομα αλλά και με τις μεταβολές και τις συνθήκες της κοινωνίας.

Στο δεύτερο μέρος, την «Μικροφυσική της Βίας» εντρυφεί στην βία, όπως αυτή προκύπτει από τις κοινωνικές δομές και το κοινωνικό σύστημα. Αναφέρει την θεωρία της «δομικής βίας» του Γκάλτουγκ, στην οποία ασκεί κριτική, καθώς την θεωρεί περισσότερο ως αδικία και τεχνική

κυριαρχίας παρά ως βία. Την θεωρία της «συμβολικής βίας» του Μπουρντιέ, στην οποία επίσης ασκεί κριτική ότι σ' αυτήν οι έννοιες βία και εξουσία χρησιμοποιούνται σχεδόν συνώνυμα και της «αντικειμενικής βίας» του Ζίζεκ, την οποία θεωρεί ότι δεν διαφέρει από την δομική και συμβολική βία. Ασκεί κριτική και στην «μικροφυσική της εξουσίας» του Φουκώ, ότι η μελέτη του περισσότερο περιγράφει μια νέα μορφή κοινωνίας, παρά μια νέα μορφή εξουσίας, βάσει και της κριτικής του Αγκάμπεν ότι ο Φουκώ δεν μετατόπισε ποτέ την έρευνά του στα κατεχοχρή πεδία της μοντέρνας βιοπολιτικής: στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και στη δομή μεγάλων ολοκληρωτικών κρατών του 20<sup>ου</sup> αιώνα. Διαφωνεί όμως και με τον Αγκάμπεν στο ότι και αυτός παραμένει στην σαφή τοπολογική διάκριση ανάμεσα στον κυρίαρχο και τον κυριαρχούμενο, το θύμα και τον θύτη. Βασικό στοιχείο διαφοροποίησης της δικής του θεώρησης από όλες τις παραπάνω είναι ότι τις θεωρεί περιορισμένες καθώς έχουν ως προϋπόθεση τις σχέσεις κυριαρχίας, το ταξιακό, ιεραρχικό-ανταγωνιστικό πλαίσιο, τον σαφή διαχωρισμό ανάμεσα σε θύτες και θύματα, τον εξωτερικό καταναγκασμό που ακόμη κι όταν εσωτερικεύεται παραμένει αλλότριος καταναγκασμός, παραμένουν δηλαδή στον τρόπο εκδήλωσης της βίας όπως εμφανίζεται στην κοινωνία της κυριαρχίας και της παραμόρφωσης, στην βία της αρνητικότητας, ενώ κατά την δική του θεώρηση, στην σύγχρονη πραγματικότητα, στην κοινωνία της επίδοσης υπάρχει σημαντική τοπολογική μεταβολή στην βία, η βία της θετικότητας. Στην «κοινωνική συμβολική βία» του Ζίζεκ μόνο εντοπίζει ότι ενέχει την μορφή μιας βίας που δεν γίνεται αντιληπτή, καθώς αφορά στην μετατροπή της ιδεολογίας σε φυσικό γεγονός ώστε κάποιος να συμφωνεί μ' αυτό εκ των προτέρων πριν προβεί σε διεργασίες που θα οδηγούσαν σε μια συνειδητή απόφαση, κάτι που συμβαίνει και στην ωμή βία. Τέλος έρχεται να αναλύσει βαθύτερα τις έννοιες της *κοινωνίας της επίδοσης* και του *υποκειμένου της επίδοσης*, της *βίας της θετικότητας* και της *βίας της διαφάνειας* - με την έννοια της διαφάνειας έχει ασχοληθεί και σε προηγούμενο βιβλίο του, την «Κοινωνία της διαφάνειας», 2015. Επίσης, αναλύει την σχέση της γλώσσας και της παγκοσμιοποίησης με την βία και ολοκληρώνει την θεώρησή του με τον σύγχρονο άνθρωπο της επίδοσης που τελικά τον ορίζει ως κατ' επίφαση ελεύθερο (Homo Liber) και στην ουσία ταυτόσημο με τον θυσιαζόμενο άνθρωπο (Homo Sacer).

Σε αυτή του την βαθύτερη ανάλυση για την τοπολογική μεταβολή της βίας, ο Μπιουνγκ-Τσουλ Χαν θεωρεί ότι η βία από τις μορφές που είχε: α) στην αρχαία κοινωνία, την οποία θεωρεί κοινωνία αίματος, ως βία που εκφορτιζόταν εν θερμώ, απροκάλυπτα για την επίτευξη ενός σκοπού και γι αυτό, όπως λέει, ξαλάφρωνε την ψυχή, β) στην προνεωτερική εποχή, όπου οι ηγεμόνες εκδήλωναν την εξουσία τους μέσω ανθρωποκτόνου βίας και αίματος και η βία ήταν διάχυτη και αποτελούσε ουσιαστικό στοιχείο της κοινωνικής πρακτικής και των αμοιβαίων σχέσεων, περνά γ) στην νεωτερικότητα, όπου ήδη από την πρώιμη νεωτερική κοινωνία αρχίζει η απονομιμοποίηση της ωμής βίας και της έκθεσης αυτής. Η βία, όπως λέει, δεν εκτίθεται πια σε κοινή θέα αλλά κρύβεται σε στρατόπεδα συγκέντρωσης και γίνεται αναίμακτη σε θαλάμους αερίων. Η κοινωνία περνά από την κυριαρχία και τον αποκεφαλισμό, στην παραμόρφωση και την υπακοή. Η παραμόρφωση, επαναλαμβανόμενη, υποδόρια αποτελεί μία μορφή βίας, «συμβολικής βίας», η οποία εκδηλώνεται, σύμφωνα με την θεωρία του Μπουρντιέ, μέσω προτύπων αντίληψης και συμπεριφοράς, που προάγει το κοινωνικό σύστημα, τα οποία επειδή λειτουργούν βάσει μιας ανακλαστικής και προαναστοχαστικής αποδοχής, ως «έτσι – είναι», δεν εξετάζονται και δεν αμφισβητούνται από κανέναν και μ' αυτό τον τρόπο εδραιώνουν και διαιωνίζουν τις εξουσιαστικές σχέσεις. Στο δε τέλος της πρώιμης νεωτερικής κοινωνίας η βία αποσύρεται σε υποεπικοινωνιακούς, υποδόριους, τριχοειδείς, ενδοψυχικούς χώρους. Μετατοπίζεται, όπως λέει ο Μπιουνγκ-Τσουλ Χαν, από το ορατό στο αόρατο, από το άμεσο στο έμμεσο, από το σωματικό στο ψυχικό, από το εμπόλεμο στο μιντιακό

και από το μετωπικό στο ιογενές. Ο τρόπος με τον οποίο ενεργεί δεν είναι πια η αντιπαράθεση, η ανοιχτή επίθεση, αλλά η μόλυνση, η ύπουλη μετάδοση, ο κυβερνοπόλεμος, οι ψηφιακοί ιοί, ενώ ο δράστης μπορεί να παραμένει αθέατος. Η κεντρική όμως τοπολογική μετατόπιση της βίας, στην εποχή της νεωτερικότητας κατά τον Μπιουνγκ-Τσουλ Χαν γίνεται με την βία «υπό μορφή ψυχική, ψυχολογικοποιημένη, εσωτερικευμένη που κάνει την ψυχή να βυθίζεται σε μια οδυνηρή συνομιλία με τον εαυτό της». Το μέτωπο δηλαδή σ' αυτή την μορφή βίας μετατοπίζεται από το εξωτερικό, εκτός του Εγώ, στο εσωτερικό, εντός του Εγώ. Και αυτή την μετατόπιση ο Μπιουνγκ-Τσουλ Χαν την ερμηνεύει με την Φροϋδική θεώρηση για το ψυχικό όργανο επιτήρησης, το Υπερεγώ, ως εσωτερικευμένη αρχή εξουσίας, καθώς αυτή είναι που μεριμνά ώστε το υποκείμενο της υπακοής να αφομοιώνει την εξωτερική εξουσιαστική αρχή και να την ενσωματώνει. Και έτσι, προδιαμορφωμένα πρότυπα αντίληψης και συμπεριφοράς, που εκμεταλλεύονται τον αυτοματισμό της συνήθειας, φυσιολογικοποιούν κατά κάποιο τρόπο την βία, σύμφωνα και με την έννοια της «συμβολικής βίας» και συμβάλλουν με την παραμόρφωση στην διατήρηση των υφιστάμενων εξουσιαστικών σχέσεων και με πολύ λιγότερη προσπάθεια και άσκηση βίας από μέρους της εξουσίας. Το Υπερεγώ επιπλέον ως φορέας αυστηρών εντολών και απαγορεύσεων σε εμπόλεμη κατάσταση με το Εγώ και το Αυτό οδηγεί σε ανάπτυξη ψυχικών μηχανισμών, ένας από τους οποίους είναι η αναστροφή, που οδηγεί την επιθετικότητα εναντίον των άλλων να μεταστρέφεται σε επιθετικότητα εναντίον του εαυτού και να λαμβάνει χώρα υπό την μορφή ενδοψυχικής σύγκρουσης. Έτσι, στην εποχή της παραμόρφωσης και της υπακοής εμφανίζονται σε μεγάλο βαθμό συμπτώματα υστερίας, ψυχαναγκαστικής νεύρωσης, αλλά και μελαγχολίας. Στην υστερία, σύμφωνα με την Φροϋδική θεώρηση, βάσει των εσωτερικευμένων απαγορεύσεων στο Υπερεγώ οι εκπρόσωποι της ενόρμησης εκτοπίζονται με την απώθηση στο ασυνείδητο και το ενορμητικό δυναμικό εκδηλώνεται μέσω της μετατροπής σε σωματικά συμπτώματα. Και στην μελαγχολία με τον απολεσθέντα Άλλο να εσωτερικεύεται και να αποτελεί πια μέρος του Εγώ, με αποτέλεσμα η κριτική, οι κατηγορίες και ο εξευτελισμός που απευθύνονται στον Άλλον να μετατρέπονται σε αυτοκριτική, αυτοκατηγορίες και αυτοεξευτελισμούς μιας και ο Άλλος τώρα αποτελεί μέρος του Εγώ.

Αλλά ακόμη και σ' αυτή τη μορφή βίας, όπου το ορατό γίνεται αόρατο, το άμεσο έμμεσο, το σωματικό ψυχικό, η βία παραμένει, κατά τον Μπιουνγκ-Τσουλ Χαν «βία της αρνητικότητας», καθώς λειτουργεί το ίδιο, όπως και προηγούμενα στο δίπολο του δράστη και του θύματος, του καλού και του κακού, του φίλου και του εχθρού. Το ίδιο όμως θεωρεί και για τις ψυχικές ασθένειες της υστερίας, των ψυχαναγκασμών και της μελαγχολίας, καθώς η βία, αν και εσωτερική, μέσα στον ψυχισμό, απευθύνεται από τον Άλλον εντός του Εγώ, στο Εγώ, είτε ως εσωτερικευμένες αρχές του Άλλου στο Υπερεγώ, είτε ως εσωτερικευμένος ο Άλλος ως μέρος του Εγώ, αποτελεί «βία της αρνητικότητας».

Όμως στην ύστερη νεωτερικότητα, κατά τον Μπιουνγκ-Τσουλ Χαν, **η σύγχρονη κοινωνία της επίδοσης**, καταργεί τις απαγορεύσεις που αποτελούσαν χαρακτηριστικά της κοινωνίας της πειθαρχίας και χαρακτηρίζεται από την ιδέα της ελευθερίας, της υπερβολικής θετικότητας και της αποδόμησης της αρνητικότητας (δηλαδή την αποδόμηση της σημασίας της παρουσίας του Άλλου με τα αρνητικά στοιχεία και την ενόχληση που αυτή φέρει, την αρνητικότητα), κάτι που οδηγεί σε συσσώρευση του θετικού (δηλαδή του Ίδιου), καταλήγοντας σε κατάργηση των ορίων, των διαφορών, σε απουσία φραγμών, υπέρμετρη κινητικότητα, κατανάλωση, επικοινωνία, πληροφορία, παραγωγή. Όμως αυτή η υπερβολική θετικότητα, η συσσώρευση του Ίδιου και η καταπολέμηση του διαφορετικού, του Άλλου, παραλληλίζεται με τις συνέπειες όπως αυτές εμφανίζονται στο βιολογικό μοντέλο της λειτουργίας του ανοσοποιητικού συστήματος, χρησιμοποιώντας στοιχεία – ενώ

απορρίπτει κάποιες ακραίες θέσεις - από το «θεώρημα του καταραμένου αποθέματος» του Μποντριγιάρ, σύμφωνα με το οποίο, όπως κάθε ζωντανός οργανισμός που καταδιώκει και εξαλείφει τους βιολογικούς του εχθρούς, βακίλους, παράσιτα κ.λπ διατρέχει τον κίνδυνο να καταβροχθισθεί από τα δικά του, άεργα πλέον αντισώματα, έτσι και κάθε δομή που καταδιώκει, οστρακίζει, εξορκίζει τα αρνητικά της στοιχεία διατρέχει τον κίνδυνο μια καταστροφής μέσω ολική αναστροφής. Έτσι, η υπέρμετρη κινητικότητα οδηγεί σε υπερτροφία και στένωση της κυκλοφορίας που οδηγεί το σύστημα σε έμφραξη και από ένα σημείο και μετά η πληροφορία δεν είναι πια ενημερωτική, η παραγωγή δεν είναι πια παραγωγική, η επικοινωνία δεν είναι επικοινωνιακή. Επιπλέον, η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης όπως και η επιταγή για διαφάνεια βοηθάν και επιταχύνουν την κατάργηση των ορίων και των διαφορών. Η αποδυνάμωση όμως των διαφορών, του διαφορετικού, του Άλλου, του ξένου, η απαλλαγή από αυτό εξαλείφει την διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στο Εγώ και στον Άλλον και οδηγεί σε μία ναρκισσιστική αυτοαναφορικότητα. Η ελευθερία η ίδια, κατά τον Μπιουνγκ-Τσουλ Χαν μετατρέπεται σε μία ναρκισσιστική αυτοαναφορικότητα και η σύγχρονη κοινωνία χαρακτηρίζεται από «μία αυξανόμενη διάβρωση του κοινωνικού, παράγει μεμονωμένα, περιχαρακωμένα στον εαυτό τους Εγώ με αδύναμους δεσμούς συλλογικότητας, τα οποία ζουν σε συνθήκες οξυμένου ανταγωνισμού. Όλοι είναι πιο πολύ συνοδοιπόροι, συνεργοί και, ταυτοχρόνως, θύματα της παγκοσμιοποίησης». Έτσι, ο Μπιουνγκ-Τσουλ Χαν μιλάει για την *βία της παγκοσμιοποίησης*, όχι όμως όπως την ορίζει ο Μποντριγιάρ ως ιογενή βία, που δεν δρα μετωπικά, αλλά που πάλι αποτελεί βία της αρνητικότητας και δρώντας μέσω μόλυνσης και με αλυσιδωτή αντίδραση μπορεί και εξουδετερώνει όλα τα ανοσοποιητικά συστήματα, αλλά ως βία και μάλιστα τρομοκρατία που προέρχεται από μία μετα-ανοσολογική επικοινωνία, η οποία όπως βασίζεται στην απουσία του Άλλου και την επικράτηση του Ίδιου, καταλήγει να γίνεται πιο επικίνδυνη από την τρομοκρατία του Άλλου, όπως για παράδειγμα θεωρεί ότι είναι η Ισλαμική τρομοκρατία, γιατί ως τρομοκρατία του Ίδιου, εγγενής τρομοκρατία δεν υπάρχει η ανοσολογική απόκριση σε αυτήν και η αντιμετώπιση. Αλλά αναφέρεται και στην *βία της διαφάνειας*, καθώς θεωρεί ότι στην σύγχρονη κοινωνία το αίτημα για διαφάνεια «δεσπάζει ως πανταχού παρών καταναγκασμός», συμβάλλει όπως και η παγκοσμιοποίηση στην «κατάργηση των κατωφλιών, των διακρίσεων και των ορίων». Εξαλείφει κάθε απόσταση και διακριτικότητα, οδηγεί σε απόλυτη εγγύτητα, συμφурμό, διαπερατότητα, απόλυτη έκθεση και επίδειξη και μέσω της εξάλειψης της απόστασης και της απόλυτης εγγύτητας εξαλείφει την ετερότητα, εξοστρακίζει τον Άλλον και συμβάλλει στην εγκαθίδρυση του Ίδιου. Όμως, η ετερότητα, ο Άλλος πάντα δεν μπορεί παρά να έχει σημεία που δεν είναι ορατά και για την ακεραιότητα ενός ατόμου πάντα είναι απαραίτητη μια ορισμένη απόσταση και αδιαπερατότητα. Με αυτό τον τρόπο, ο Μπιουνγκ-Τσουλ Χαν θεωρεί ότι η απόλυτη διαύγαση και υπερφώτιση του ανθρώπου αποτελεί βία προς την ακεραιότητά του. Επίσης, θεωρεί ότι η διαφάνεια, όπως και η μετα-ανοσολογική επικοινωνία στην παγκοσμιοποίηση βρίσκονται σε συνάφεια με τα φαινόμενα της *υπερεπικοινωνίας*, της *υπερπληροφόρησης* και της *υπερευαισθησίας*. Η υπερ-επικοινωνία αναφέρει ο Μπιουνγκ-Τσουλ Χαν, διενεργείται μέσω συναισθηματικών εντάσεων και παρορμήσεων και γι αυτό δεν είναι μια επικοινωνία νοηματοδοτημένη. Επιπλέον, η επικοινωνία καταλήγει σε απαρίθμηση και διαδοχή αποσπασματικού εξατομικευμένου παρόντος, σε στοιχεία συγκρίσιμα που αποθηκεύονται συσσωρευτικά και παραμένουν πάντα ίδια στο διαδίκτυο, καθώς και η γλώσσα τόσο μέσω της απαίτησης για μέγιστη ταχύτητα στην επικοινωνία, χάνει την απαραίτητη αδράνεια, στάση, δισταγμό, όσο και μέσω της επιταγής για διαφάνεια, υπό την απόλυτη διαύγαση και υπερφώτιση χάνει την αρνητικότητα που ενέχει κάθε αόριστο, σκοτεινό και περίπλοκο, χάνει την αδιαπερατότητα, την μη μετρησιμότητα των πραγμάτων, την αμφισημία, την αδιαφάνεια της

μνήμης, των μνημονικών ιχνών που λόγω της ιστορικότητας και της αφηγηματικότητάς τους υπόκεινται σε μια διαδικασία συνεχούς αναδιάταξης και επανεγγραφής. Ακόμη και την πολιτική, κατά τον Μπιουνγκ-Τσουλ Χαν, η πλήρης διαφάνεια την καθιστά από στρατηγική πράξη που ενέχει την μυστικότητα, απόκρυφες πλευρές, απλή διοίκηση και διαχείριση. Η κοινωνία της διαφάνειας είναι μία κοινωνία στην οποία όλα εκτίθενται, όλα είναι στραμμένα προς τα έξω, έχουν αποκαλυφθεί, ξεσκεπαστεί, απογυμνωθεί, εκτεθεί. Ο καταναγκασμός για διαφάνεια, τελικά, δεν είναι ηθική ή πολιτική, αλλά οικονομική επιταγή. Η διαύγηση είναι εκμετάλλευση. Η επικοινωνία είναι εμπόριο. Το «Πανοπτικόν» της κοινωνίας της κατανάλωσης και της επίδοσης διαφέρει από το «Πανοπτικόν» της κοινωνίας της πειθαρχίας, στο μέτρο που το πρώτο δεν έχει ανάγκη από δεσμά, τείχη, κλειστούς χώρους. Σε αντίθεση με το «Πανοπτικόν» της κοινωνίας της πειθαρχίας, ο πανοπτικός έλεγχος δεν επιτυγχάνεται με απομόνωση και εγκλεισμό, αλλά αντιθέτως με δικτύωση. Το διαδίκτυο δεν ξεχνά και δεν απωθεί τίποτε. Η ελεύθερη επικοινωνία και ο πανοπτικός έλεγχος συγχωνεύονται και γίνονται αβεχώριστα.

Σε αυτή δε, την κοινωνία της ύστερης νεωτερικότητας, την κοινωνία της επίδοσης, της υπερθετικότητας, της παγκοσμιοποίησης, της υπερ-πληροφόρησης, της υπερ-επικοινωνίας, της διαφάνειας, αλλά και της εικονικότητας, **το επιδοσιακό άτομο** αποβάλλει σε όλο και μεγαλύτερο βαθμό την αρνητικότητα των εντολών και των απαγορεύσεων, δεν είναι πια υποκείμενο που χαρακτηρίζεται από εγγενή υποταγή στις επιταγές του καθήκοντος, δεν κυριαρχείται από το άγχος της παραβίασης γύρω από τις αρχές του Υπερεγώ και τα «πρέπει», ούτε από μηχανισμούς άρνησης και απώθησης. Απελευθερώνεται και περνά από τα «πρέπει» στο «μπορώ». Δεν εργάζεται πλέον από καθήκον, δεν είναι η υπακοή, η τήρηση του νόμου και η εκπλήρωση του καθήκοντος αυτές που διαμορφώνουν τους γνώμονές του, αλλά η ελευθερία, η ευχαρίστηση, οι ροπές του και η άντληση ευχαρίστησης από την εργασία του. Δεν εκτελεί τις εντολές του Άλλου, στόχος του είναι να καταστεί εργοδότης του εαυτού του. Έτσι, νοιώθει ότι απαλλάσσεται από την αρνητικότητα της εξουσίας του Άλλου, νοιώθει ελεύθερος κι αυτή την ελευθερία του ως χειραφετητική και λυτρωτική, αλλά καταλήγει εργοδότης του ίδιου του εαυτού και την θέση του ετεροκαταναγκασμού καταλαμβάνει ο ιδιοκαταναγκασμός, ο οποίος οδηγεί σε αυτοεκμετάλλευση. Κάτι που οι καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής εκμεταλλεύονται, καθώς η αυτοεκμετάλλευση αποδεικνύεται αποτελεσματικότερη και οδηγεί σε δυναμικότερη απόδοση από την ετεροεκμετάλλευση. Η εξάλειψη του Άλλου, κατά τον Μπιουνγκ-Τσουλ Χαν στερεί επιπλέον από τον επιδοσιακό άνθρωπο την επιβράβευση από την αυθεντία του Άλλου, ενός Τρίτου και την ικανοποίηση που αυτή φέρει και για αυτό θεωρεί ότι ο σύγχρονος άνθρωπος αισθάνεται την ανάγκη να αυξάνει διαρκώς την απόδοσή του και καθίσταται επιδοσιακός. Σύμφωνα με τον Μπιουνγκ-Τσουλ Χαν, η παρουσία του Άλλου, η οποία δηλώνεται κατ' αρχάς ως αντίσταση και φέρει εχθρότητα και προστριβές, «βία αρνητικότητας» αποτελεί και μία σχέση με τον Άλλον μία παραδοχή της παρουσίας του και της διαφορετικότητάς του, τα οποία δίνουν σχήμα και θέση στην ψυχή, ενώ η απαλλαγή από την αρνητικότητα, η απόλυτη έλλειψη αρνητικότητας και η θετικοποίηση της κοινωνίας, όπου το υποκείμενο δεν έχει απέναντί του ούτε εχθρό, ούτε κυρίαρχο παρά μόνο τον εαυτό του, επιδρά παραμορφωτικά και αποσταθεροποιητικά. Ενώ και ο εικονικός χώρος χρησιμεύει ως χώρος προβολής όπου το άτομο της ύστερης νεωτερικότητας συναντά κυρίως τον εαυτό του. Καθώς ο Άλλος, λοιπόν, το διαφορετικό δίνει τον εντοπισμό του Εαυτού, χωρίς αυτόν τον εντοπισμό διαρρηγνύονται τα σταθερά πρότυπα ταυτότητας και προσανατολισμού, εμφανίζονται ψυχική αστάθεια και διαταραχές προσωπικότητας. Ο άνθρωπος έχει απέναντι μόνο τον ίδιο του τον εαυτό να διεξάγει πόλεμο μαζί του. Η αποδυνάμωση του Άλλου και η ναρκισσιστική αυτοαναφορικότητα



εξαλείφει την διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στο Εγώ και στον Άλλον σημαίνει ότι ο,τιδήποτε εισέρχεται από τον Άλλον στο Εγώ καταβροχθίζεται και μετασχηματίζεται σε βαθμό που το Εγώ και ο Άλλος χάνουν το νόημά τους και η επιθυμία για εμπειρίες που αποκτά κανείς στις συνάντησή του με τον Άλλον μετατρέπεται σε επιθυμία για Εμπειρία, όπου κανείς αναζητά άενα μια έκφραση ή μια αντανάκλαση του Εγώ του στην Εμπειρία, επεκτείνοντας και εξομοιώνοντας το Εγώ με τον κόσμο. Επιπλέον, το επιδοσιακό άτομο και ως εκτεθειμένο άτομο μέσα στην εκτεθειμένη κοινωνία της διαφάνειας και της διαύγασης, το οποίο διαφημίζει τον εαυτό του μέσω της υπερβολικής έκθεσης και επίδειξης μετατρέπεται σε εμπόρευμα παραδομένο για άμεση κατανάλωση. Χάνει την λατρευτική αξία που αποκτά μέσω του βλέμματος του Άλλου, που δεν μπορεί να τα γνωρίζει όλα, καθώς η ετερότητα δεν μπορεί να τα γνωρίζει όλα. Και ως πλήρως διαυγασμένος, διαφανής «user» γίνεται θύμα και δράστης ταυτόχρονα του εαυτού του, «μένει απροστάτευτος στην εκμετάλλευση, καθώς η κοινωνία του ελέγχου βρίσκει την τελειώσή της εκεί όπου το υποκείμενό της ξεγυμνώνεται και μάλιστα όχι επειδή έχει υποστεί εξωτερικό καταναγκασμό, αλλά από μια αυτογενή επιθυμία, εκεί όπου ο φόβος της απώλειας της ιδιωτικής και μύχιας σφαίρας του υποχωρεί μπροστά στην επιθυμία του να επιδειχθεί αδιάντροπα». Μπορεί να «εμφανίζεται ως κυρίαρχος του εαυτού του, ως homo liber αλλά την ίδια στιγμή είναι και homo sacer ( αυτός που παραβιάζοντας αρχικά τις εντολές του θεού και αργότερα στην εποχή της Δωδεκαδέλτου προσβάλλοντας το απαραβίαστο των Δημάρχων γίνεται θύμα μιας φονικής τιμωρίας, είτε από τον οργισμένο θεό ή από δικαιολογημένο για την πράξη του ανθρώπινο χέρι, είτε ακόμη από τιμωρίες που οδηγούν σε αυτοκτονία). Για τον Μπιουνγκ-Τσουλ Χαν, κατά παράδοξο τρόπο στην κοινωνία της επίδοσης, ο κυρίαρχος homo liber και ο homo sacer παράγονται αμοιβαία, αλλά είναι ταυτόσημοι». Καθώς ως homo liber, κυρίαρχος του εαυτού του, θέτει τον εαυτό του υπό τον ζυγό του αναθέματος της επίδοσης και γίνεται homo sacer του εαυτού του.

Στην κοινωνία της επίδοσης λοιπόν και τα ψυχικά νοσήματα περνάνε από την νευρωτική σύγκρουση στην καταθλιπτική ανεπάρκεια. Η κατάθλιψη του σύγχρονου υποκειμένου της επίδοσης δεν προϋποθέτει μια αμφίθυμη συγκρουσιακή σχέση με τον Άλλον, αλλά ανάγεται στην αντιπαράθεση ανάμεσα στην έννοια της απεριόριστης δυνατότητας αφενός και του ανεξέλεγκτου που αυτή συνεπάγεται, αφετέρου» - εδώ ο Μπιουνγκ-τσουλ Χαν χρησιμοποιεί την θεώρηση του Έρενμπεργκ. Ενώ συναίτιο της κατάθλιψης στην οποία οδηγεί συχνά το burnout είναι η υπερεντατική, υπερφορτισμένη, ακραία αυτοαναφορά που προσλαμβάνει καταστροφικά χαρακτηριστικά. Το burnout, το οποίο συχνά προηγείται της κατάθλιψης εμφανίζεται ως συνέπεια μιας εκούσιας αυτοεκμετάλλευσης. Οι ψυχικές ασθένειες από τις οποίες υποφέρει ο σύγχρονος άνθρωπος, όπως η κατάθλιψη, το burnout, το σύνδρομο Ελλειμματικής Προσοχής Υπερκινητικότητας, δεν παραπέμπουν σε διαδικασίες απώθησης και άρνησης, στην αδυναμία να πεις όχι στο Δεν επιτρέπεται, αλλά σε μια πλησμονή θετικότητας, στην αδυναμία να πεις όχι στο Όλα επιτρέπονται. Και ο Μπιουνγκ-Τσουλ Χαν βλέπει στις ψυχικές ασθένειες του υποκειμένου της επίδοσης την καπιταλιστική σχέση αυτοεκμετάλλευσης. Το υποκείμενο της επίδοσης είναι εξαντλημένο και καταθλιπτικό.

Διαφοροποιεί όμως ο Μπιουνγκ-Τσουλ Χαν την βία από την εξουσία και λέει ότι παρότι η εξουσία μπορεί να χρησιμοποιεί βία και τόσο η βία όσο και η εξουσία είναι στρατηγικές εξουδετέρωσης της ενοχλητικής ετερότητας, της ατίθασης ελευθερίας του Άλλου και ότι και οι δύο δεν προτίθενται να αφήσουν τον Άλλον όπως είναι, είναι απόπειρες να εξουδετερώσουν την ετερότητα του Άλλου, η οποία είναι ενοχλητική και απειλητική για το Εγώ, η βία στην ουσία της στερεί από το θύμα της κάθε δυνατότητα για δράση, καταστρέφει τον χώρο, εκμηδενίζει τον χώρο που είναι διαθέσιμος για

δράση, καταστρέφει την ελευθερία του Άλλου, καταστρέφει την σχέση με το Άλλο, καταστρέφει το Άλλο, ενώ η εξουσία κατά βάση δεν αποκλείει τη δράση και την ελευθερία του Άλλου και είναι μια έννοια που εκφράζει σχέση, μπορεί να ελαχιστοποιεί την ετερότητα του Άλλου, όμως δεν την εξουδετερώνει εντελώς, χρησιμοποιεί την ισχύ της για να μετατρέψει τη σχέση με τον Άλλον σε μία σχέση με τον εαυτό, δηλαδή σε πείσμα του Άλλου να παραμένουμε ο εαυτός μας και να ελαχιστοποιείται η ετερότητα του Άλλου. Χρησιμοποιεί τις έννοιες για την αγάπη, του Αυγουστίνου «amo volo ut is» - αγαπώ σημαίνει θέλω το αντικείμενο της αγάπης μου να είναι αυτό που είναι και του Χάιντεγκερ η αγάπη ως «ενδότατη ελευθερία του Ενός προς τον Άλλον» και και την αμφιβολία της Άρεντ ότι εάν θέλω να είσαι όπως πραγματικά είσαι, τότε το ρήμα θέλω υποδεικνύει μία εξουσιομανία. Για τον Μπιουνγκ-Τσουλ Χαν όμως αυτή η εξουσιομανία που εντοπίζει η Άρεντ είναι δυνατή μόνο εντός μιας ιεραρχικής σχέσης, την οποία δεν αφορίζει εντελώς, καθώς σ' αυτήν ενυπάρχει η ετερότητα και η ασυμμετρία, στην οποία η σχέση επιτυγχάνεται όχι μέσω της ακραίας ελευθερίας έναντι του Άλλου ούτε της ακραίας αποδοχής του Άλλου, αλλά βάσει της έννοιας της φιλικής διάθεσης, της φιλικότητας προς τον Άλλον, την οποία ορίζει ως «μία σχέση που θα έπρεπε να είναι δυνατή με τον Άλλον, στην οποία τον αφήνω και τον αποδέχομαι στην ετερότητά του, στο Ούτως-Είναι του» και την οποία διαφοροποιεί από την ανοχή, την οποία θεωρεί ότι δεν είναι απαλλαγμένη από την κυριαρχία, για παράδειγμα οι μειονότητες γίνονται ανεκτές από την πλειοψηφία που κατέχει την εξουσία. Και θεωρεί την πολιτική της φιλικότητας, όπως την ορίζει, ως πιο ειλικρινή από την πολιτική της ανεκτικότητας. Καθώς «η ανεκτικότητα είναι μια συντηρητική πρακτική, καθώς σ' αυτή την περίπτωση η ετερότητα γίνεται απλά ανεκτή, ενώ με την φιλικότητα επιτυγχάνεται η μέγιστη ενότητα με τον ελάχιστο δεσμό, η μέγιστη εγγύτητα με τον ελάχιστο βαθμό συγγένειας».

Ο Μπιουνγκ-Τσουλ Χαν θεωρεί ότι στην σύγχρονη, ύστερη νεωτερικότητα, στην κοινωνία της επίδοσης αυτά που με την πρώτη ματιά, οι υπερδραστηριότητες της κοινωνίας, φαίνονται να εξυπηρετούν την πρόοδο και τη ζωτικότητα, είναι καταστροφικές ορμές που πηγάζουν από το ένστικτο του θανάτου, και, τελικά, προκαλούν την μοιραία κατάρρευση, το burnout όλου του συστήματος. Συνδέει τις βαθύτερες ρίζες σ' ένα ψυχολογικό επίπεδο της βίας, ειδικά της ανεξέλεγκτης βίας με τον θάνατο και τον φόβο του θανάτου. Παραλληλίζοντας την υπερφυσική θεώρηση της βίας και την μαγική οικονομία της βίας στην αρχαϊκή κουλτούρα με το σύγχρονο καπιταλιστικό σύστημα. Θεωρεί ότι το χρήμα, όπως και οι πυρηνικοί εξοπλισμοί ακολουθούν την λογική της αρχαϊκής οικονομίας της βίας. Ο αρχαϊκός άνθρωπος συνέδεε την ισχύ και την νίκη επί του θανάτου με την βία, δηλαδή σκότωνε για να μην σκοτωθεί, αλλά και για να αποκαταστήσει την τρωθείσα αίσθηση ισχύος, όταν η ομάδα του δεχόταν επίθεση και σκοτωνόταν μέλη της και γι αυτό δεν αρκούσαν να σκοτώσει μόνο τον δράστη ή και μέλη της ομάδας του, αλλά σκότωνε και αμέτοχους, όσους μπορεί να βρίσκονταν απλά στον δρόμο του. Γιατί κάθε φόνο που έκανε λειτουργούσε ως «Μάννα», ως μυστική ουσία που μεταπηδά από τον σκοτωμένο στον νικητή που το συσώρευε, συσώρευε μ' αυτό την ισχύ του και γι αυτό η βία συνδεδεμένη με την ισχύ και την νίκη επί του θανάτου γίνεται ανεξέλεγκτη. Στην σύγχρονη κοινωνία το χρήμα, όπως και οι πυρηνικοί εξοπλισμοί συσσωρεύονται όπως το «μάννα», ως ισχύ που όσο περισσότερη έχει κάποιος τόσο άτρωτος, ακόμη και αθάνατος νοιώθει. Επιπλέον, κατά τον Μπιουνγκ-Τσουλ Χαν το απεριόριστο κεφάλαιο μπορεί να ερμηνευθεί και ως ρευστοποιημένος χρόνος, διότι με το χρήμα μπορείς να βάλεις τους άλλους να εργάζονται για λογαριασμό σου και δημιουργείται έτσι η ψευδαίσθηση του απεριόριστου χρόνου, έναντι του θανάτου και της απόλυτης έλλειψης χρόνου. Αλλά και την ψευδαίσθηση ότι με παραγωγή περισσότερου κεφαλαίου παράγεται και περισσότερη ζωή. Θεωρεί

ακόμη, ότι η βαθύτερη επιθυμία να εξοστρακιστεί ο θάνατος οδηγεί την σύγχρονη κοινωνία σε μια μανιώδη ενασχόληση με την υγεία και με την επιβίωση, αλλά και σε υπερδραστηριότητα και επιτάχυνση του ρυθμού της ζωής, τα οποία θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως απόπειρα αναπλήρωσης του κενού με το οποίο προαναγγέλεται ο θάνατος. Η ζωή του υποκειμένου της επίδοσης είναι «γυμνή επειδή δεν υπακούει στην έννομη τάξη και στην ιερότητα της ζωής η οποία προέρχεται από την υποταγή της ζωής στην εξουσία του θανάτου, σύμφωνα με τον Αγκάμπεν, και επειδή έχει συρρικνωθεί στην ενυπάρχουσα ζωτική λειτουργία και στη ζωτική επίδοση, δηλαδή να διατηρηθεί πάση θυσία υγιής και να μεγιστοποιήσει την επίδοσή του με όλα τα διαθέσιμα μέσα, η ζωή του μοιάζει με εκείνη ενός απέθαντου. Είναι πολύ ζωντανός για να πεθάνει, και πολύ νεκρός για να ζήσει». Και καταλήγει με τα λεγόμενα του Φρόυντ στις «Επίκαιρες παρατηρήσεις για τον πόλεμο και τον θάνατο» «Δεν θα ήταν καλύτερα να δώσουμε στον θάνατο τη θέση που του ανήκει τόσο στην πραγματικότητα όσο και στις σκέψεις μας, και να προβάλλουμε λίγο περισσότερο την ασυνείδητη στάση μας απέναντι στον θάνατο, την οποία μέχρι τώρα τόσο επιμελώς καταπιέζουμε; Αυτό δεν φαίνεται να είναι μεγάλο επίτευγμα, είναι μάλλον μια οπισθοδρόμηση σε ορισμένα σημεία, με επαναστροφή, έχει όμως το πλεονέκτημα να ανταποκρίνεται περισσότερο στην πραγματικότητα και να κάνει πάλι τη ζωή μας λίγο πιο υποφερτή».

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι στην θεώρησή του για την τοπολογία της βίας ο Μπιουνγκ-Τσουλ Χαν εστιάζει τόσο σε συγκεκριμένους πολιτισμικούς τόπους, όπως της Ρωμαϊκής Εποχής, της Φυλής των Ίνκας, Φυλών της Αφρικής και μυθικούς τόπους, μύθων στην Αρχαία Ελλάδα, όπως και σε συγκεκριμένες θεωρήσεις, όπως την Φροϋδική ψυχαναλυτική θεώρηση και σε συγκεκριμένες φιλοσοφικές και κοινωνιολογικές θεωρήσεις. Και για να υποστηρίξει την θεώρησή του καταλήγει να χρησιμοποιεί διχοτομήσεις, κυρίως με την έννοια ότι παρουσιάζει την κοινωνία της επίδοσης ως να υπόκειται μόνο στην βία της θετικότητας και μόνο υπονοεί ότι μπορεί και σήμερα να υπάρχουν στοιχεία ακόμη και από την αρχαϊκή κοινωνία και φαινόμενα όλων των προγενέστερων μορφών βίας. Επίσης, φαίνεται ως να συνεπαίρνεται από τις έννοιες εσωτερικό-εξωτερικό, τόσο σε κοινωνικό-πολιτικό, όσο και σε ψυχικό επίπεδο και από τις ναρκισσιστικές και συγχωνευτικές διεργασίες του ταυτόσημου, του ίδιου και ενδεχομένως έτσι να παραβλέπει σημεία που με περαιτέρω ανάλυση είτε με επιπλέον φιλοσοφικούς, κοινωνιολογικούς όρους είτε με μεταφροϋδικούς ψυχαναλυτικούς να φώτιζαν περισσότερο την σημερινή πολύπλοκη πραγματικότητα. Όμως σίγουρα καταφέρει να δώσει μια πολύ ενδιαφέρουσα θεώρηση της σύγχρονης κοινωνικής, πολιτικής και ψυχικής πραγματικότητας, αλλά και να οδηγήσει σε προβληματισμούς, ενδεχομένως και εξηγήσεις όχι μόνο γύρω από την αυτοασκούμενη βία, την κατάθλιψη και το burnout, τα οποία θεωρεί ως κύριο αποτέλεσμα της κοινωνίας της επίδοσης και του υποκειμένου της επίδοσης και εστιάζει μόνο σε αυτά, αλλά και γύρω από την ετεροασκούμενη βία, την οποία φαίνεται να παραβλέπει ή να μην την αναφέρει στην σύγχρονη κοινωνία. Και να μας οδηγήσει σε προβληματισμούς ή και προσπάθειες εξήγησης σύγχρονων φαινομένων βίας. Εάν δούμε την «βία της θετικότητας» ως να επικάθεται και σε προγενέστερες μορφές της «βίας της αρνητικότητας», που συνεχίζουν να λειτουργούν, ακόμη και αρχαϊκές του αποκεφαλισμού, όσο και της νεωτερικότητας, της υπακοής και έτσι βάλλουν συνδυαστικά και επιβαρυντικά τον σύγχρονο άνθρωπο, ως αυξανόμενες ποσότητες βίας τόσο έξωθεν όσο και έσωθεν, θα μπορούσε αυτός ο συνδυασμός να εξηγήσει όχι μόνο την κατάθλιψη και το burnout, αλλά και την παρατηρούμενη στην καθημερινότητα αύξηση της άσκησης σωματικής βίας, ακόμη και με ακραίους τρόπους από άτομα σε άλλα άτομα ή ομάδες ατόμων και μάλιστα σε νεότερες ηλικίες. Ενώ και η θεώρηση της τρωθείσας ισχύος και της αναγκαιότητας να αποκατασταθεί μέσω της ανεξέλεγκτης βίας, «όσοι

περισσότεροι φόνοι, τόσο περισσότερη ισχύ», θα λέγαμε ότι θα μπορούσε να χρησιμεύσει και ως εξήγηση σημερινών μορφών ανεξέλεγκτης βίας, όπως σε επιθέσεις αδιακρίτως μαζικές σε ανοιχτούς ή δημόσιους χώρους ότι μπορεί να συμβαίνουν υπό την κυριαρχία ανάλογων αρχαϊκών μηχανισμών και προσπάθεια αποκατάστασης του αισθήματος της τρωθείσας ισχύος.

Τέλος, σε υποστήριξη των εστιασμών αυτού του βιβλίου, αλλά και αυτής της παρουσιάσής του - πώς θα μπορούσε άλλωστε να είναι διαφορετικά, παρά να υπάρχουν εστιασμοί - θέτουμε το πρίσμα της μικροφυσικής αντίληψης, της Πλατωνικής και της Καντιανής θεώρησης, ότι ο ανθρώπινος εγκέφαλος οργανώνει τα πράγματα όπως τα προσλαμβάνουν οι αισθήσεις, σε συνδυασμό με την ψυχαναλυτική θεώρηση της ψυχικής διεργασίας της επαντίληψης, ότι κατά την πρόσληψη, ασυνείδητοι μηχανισμοί υπό την επίδραση των ιδίων βιωμάτων, ενδιαφερόντων, προτιμήσεων και ασυνείδητων ωθήσεων λειτουργούν για την κατεύθυνση των εστιασμών, τους τρόπους επεξεργασίας και τις θεωρήσεις. Η ετερότητα όχι μόνο διατηρεί σημεία που δεν φωτίζονται προς θέαση του Άλλου και μένουν στην γοητεία της σκιάς, αλλά και φωτίζει διαφορετικά σημεία, αφήνοντας άλλα στην σκιά για να τα φωτίσει κάποιος Άλλος. Κι αυτό είναι το πολύτιμο και ο πλούτος, όταν οι διαφορετικές φωτίσεις αντιμετωπίζονται, όπως προτείνει ο Μπιουνγκ-Τσουλ Χαν, με φιλικότητα.

**Κατερίνα Μήλιου**



### ***Εισαγωγικό Σεμινάριο 2023-2024***

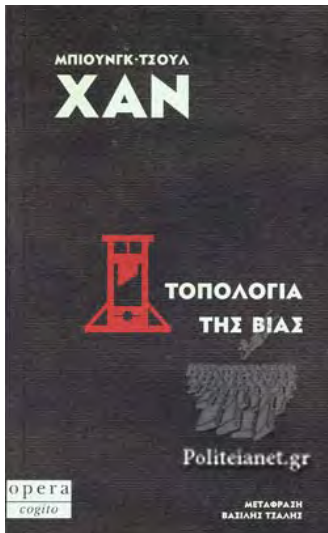
Το Εισαγωγικό Σεμινάριο 2023-2024 μπαίνει στην όγδοη χρονιά διεξαγωγής του, προσφέροντας πλούσια εμπειρία στα μέλη του, μέσω της συμμετοχής τους σε μικρές ομάδες εμπειρίας και σε μεσαία ομάδα, αλλά και με το ευρύ θεωρητικό υλικό, την εκτενή συζήτηση και προβληματισμούς γύρω από αυτό, στις θεωρητικές παρουσιάσεις και στην ομάδα συζήτησης.

Οι αιτήσεις έχουν ήδη ξεκινήσει και μπορεί κάθε ενδιαφερόμενος/η να συμπληρώσει την δική του/της αίτηση στην ιστοσελίδα του ΙΟΑΦ.  
<https://ioaf.eu/>

**Κώστας Κωνσταντόπουλος**

Εισαγωγικό Σεμινάριο στην Ομαδική – Αναλυτική Ψυχοθεραπεία Οκτώβριος 2023 - Μάιος 2024

## Πρόταση Βιβλίων





**Για το 6ο Δελτίο του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» (ΙΟΑΦ) συνεργάστηκαν:**

**Ευτυχία Γιομελά**, Ψυχίατρος, Ομαδική Αναλύτρια, Ψυχοδραματίστρια, μέλος της GASI, Ιδρυτικό μέλος του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ.

**Φώτης Γιωτάκης**, Ψυχίατρος, Ομαδικός Αναλυτής, μέλος της GASI, Ιδρυτικό μέλος του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ και μέλος της Ομάδας Εργασίας για την έκδοση του Δελτίου.

**Κώστας Κωνσταντόπουλος**, Ψυχίατρος, Ψυχοθεραπευτής, Ομαδικός Αναλυτής, Ιδρυτικό μέλος και μέλος του ΔΣ του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ.

**Νίκος Λαμνίδης**, Ψυχίατρος, Διδάσκων Ψυχαναλυτής ΕΨΕ & ΙΡΑ, Ομαδικός Αναλυτής, μέλος των GASI, EGATIN, Ιδρυτικό μέλος και Πρόεδρος του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ.

**Κατερίνα Μήλιου**, Κλινική Ψυχολόγος, MSc, Ψυχοθεραπεύτρια ψυχαναλυτικής κατεύθυνσης, Ιδρυτικό πρόεδρο μέλος του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ και μέλος της Ομάδας Εργασίας για την έκδοση του Δελτίου.

**Ελένη Κ. Σκαλιστή**, Αρχαιολόγος – Ιστορικός ΜΑ. Εφορεία Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων.

**Λένα Τελειώνη**, Κλινική Ψυχολόγος, Ψυχαναλύτρια, ΕΨΕ, ΙΡΑ, Ομαδική Αναλύτρια, Ιδρυτικό μέλος του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ και μέλος της Ομάδας Εργασίας για την έκδοση του Δελτίου.

**Αναστασία Τσαμπαρλή**, Καθηγήτρια Κλινικής Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Θεραπεύτρια Οικογένειας και Ζεύγους, μέλος του International Psychoanalytic Association of Couple and Family Therapy, της Societe Francaise de Therapie Familiale Psychoanalytique και επίτιμο μέλος του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ.

Την τελική ευθύνη του περιεχομένου των άρθρων, εργασιών και εισηγήσεων φέρουν οι συγγραφείς.